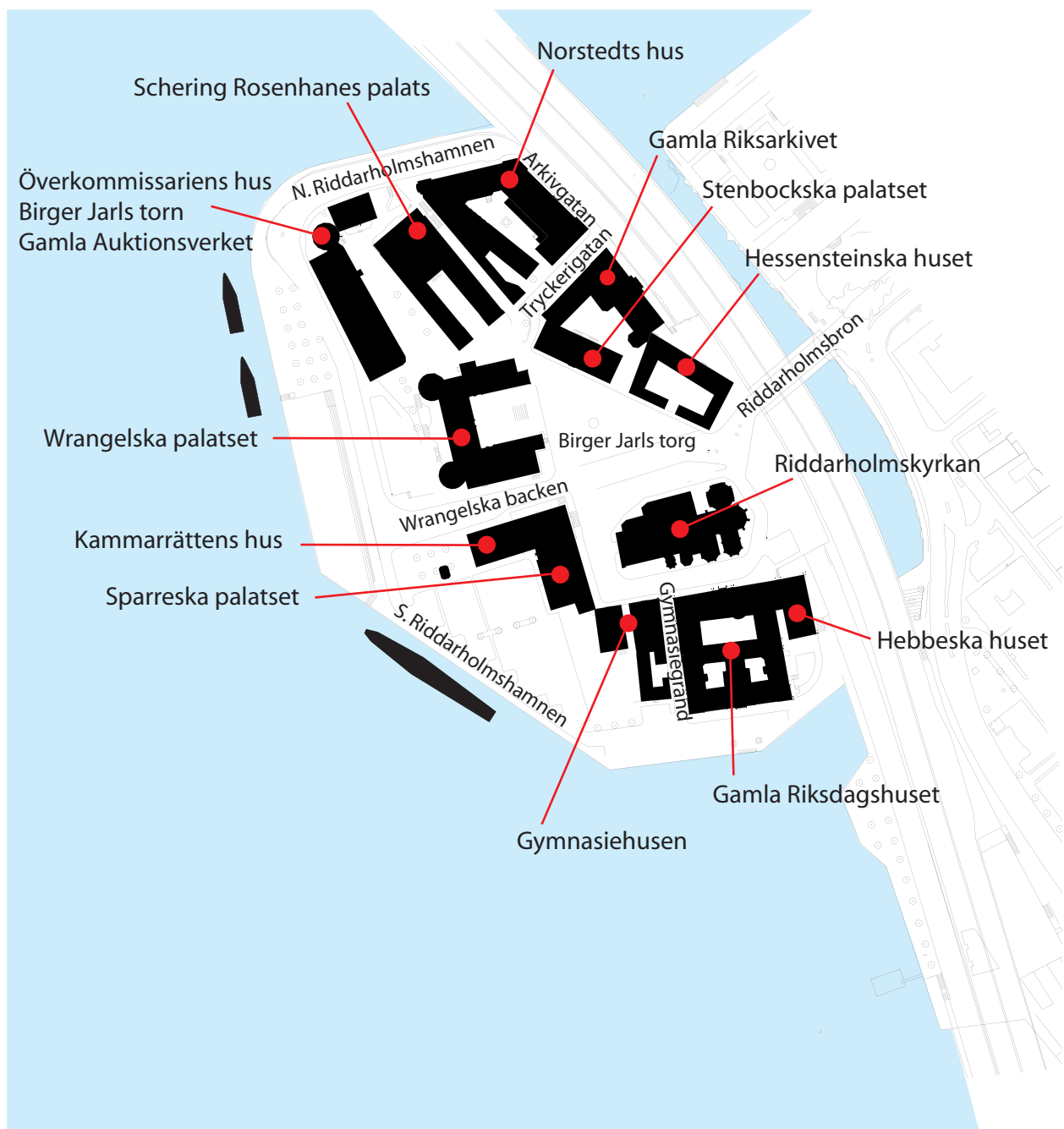

Riddarholmen förvaltningsprogram

Förvaltningsprogrammet har utarbetats av White arkitekter AB genom:
 Lotta Lehmann, arkitekt, Jan Erik Ellfolk, arkitekt, Tove Jägerhök, landskapsarkitekt,
 samt Lars Qvarfordt, ingenjör, Novamark och Marianne Johnsson, byggnadsantikvarie.

Inventeringsmaterial har tagits fram i en föregående etapp av:
 Catrine Arvidsson, byggnadsantikvarie
 Johnny Samuelsson och Toni Nordling, Rockstore Engineering
 Lone-Pia Bach och Gabriel Sandstedt, Bach arkitekter AB

Samtliga foton och illustrationer är utförda av White arkitekter där inte annat anges.
 Tryckt i november 2008 i 200 exemplar av Lithoteknik AB i Motala.

Förord

Vi har många kulturhistoriskt värdefulla byggnader och miljöer i vårt land. Statens fastighetsverks uppgift är att förvalta en del av detta gemensamma arv på bästa sätt. Det ska vara till nytta och glädje för hyresgäster och allmänhet, och miljöernas särart och kvaliteter ska bevaras för kommande generationer.

Upprättandet av detta Förvaltningsprogram är ett led i Statens fastighetsverks arbete med att utveckla kunskapen om vårt nationella kulturarv och att säkra dess fortlevnad. Förvaltningsprogrammet utgör också ett ramverk för den detaljplanering som måste föregå alla förändringar som berör Riddarholmens byggda miljö, såväl nyinvesteringar som förändringar knutna till det kontinuerliga drift- och underhållsarbetet.

Arbetet med att hitta hållbara och långsiktiga lösningar för Riddarholmen har delats i två delar, Förvaltningsprogrammet (denna del) samt en kommande Handlingsplan som skall konkretisera Förvaltningsprogrammets målsättningar i förslag på åtgärder.

Förvaltningsprogrammet innehåller baskunskap om Riddarholmen, innefattande historisk överblick, skydds- och fastighetsbestämmelser samt en nulägesbeskrivning. Programmet omfattar även kulturhistorisk värdebeskrivning samt mål för det långsiktiga förvaltningsarbetet. För de enskilda byggnaderna finns, eller kommer att utarbetas, separata Vårdprogram.

Riddarholmen med dess byggnader har stora kulturhistoriska värden. Den framtida utvecklingen av Riddarholmen ska utgå från dessa värden. Grundläggande är också den betydelse Riddarholmen har för befintliga verksamheter och för allmänheten. Ett huvudsyfte med Förvaltningsprogram och Handlingsplan är att utreda möjligheterna till projekt som gör Riddarholmen till en mer öppen, tillgänglig och aktiv del av staden.

Kontinuerligt sker stegvisa ändringar av enskilda byggnader och av den yttre miljön. Samtidigt planeras nu flera stora projekt som berör holmen. Utöver planerade förändringar finns några problem, bland annat kring Riddarholmens tillfarter och det begränsade utbudet av utåtriktad verksamhet, som bör hanteras i ett bredare perspektiv.

Det finns därmed ett behov av ett samlat grepp över såväl nyinvesteringar som löpande underhåll för att åtgärderna sammantaget ska skapa en kulturhistoriskt intressant, levande och ekonomiskt bärkraftig helhet.

Visionen för Riddarholmen har vid ett seminarium diskuterats i en större grupp bestående av representanter från, bland andra, hyresgäster, Stockholms stad, Stockholms Stadsbyggnadskontor, Stockholms Stadsmuseum, Skönhetsrådet, SL, Riksmarskalksämberet, Riksantikvarieämbetet samt Banverket.

Förvaltningsprogrammet har utarbetats på uppdrag av Statens fastighetsverk genom Lena Myrelid Knöös, förvaltare, Torun Hammar, projektledare, och Christina Olsson, Landskapsspecialist.

Lena Myrelid-Knöös
Fastighetsförvaltare, Riddarholmen
Stockholm 2008-11-19

Innehållsförteckning

Sammanfattning	6
Riddarholmen idag	8
Riddarholmen genom historien	10
Riddarholmens kulturhistoriska värden	32
Riddarholmens byggnader	34
Planer, bestämmelser och avtal	36
Yttre miljö	42
Trafik	56
Teknisk försörjning	58
Kommande förändringar	60
Vision, målsättningar och särskilda vårdkrav	62
Bakgrundsmaterial	64
Riksantikvarieämbetets yttrande	67

Sammanfattning

Detta Förvaltningsprogram är ett led i Statens fastighetsverks arbete med att bevara och utveckla vårt nationella kulturarv. Förvaltningsprogrammet utgör en grund för alla förändringar som berör Riddarholmens byggda miljö, såväl nyinvesteringar som förändringar knutna till det kontinuerliga drift- och underhållsarbetet. Ett huvudsyfte är att utreda möjligheterna till projekt som gör Riddarholmen till en mer öppen, tillgänglig och aktiv del av staden. Arbetet har delats i två delar, detta Förvaltningsprogram samt en kommande Handlingsplan som skall konkretisera målsättningar i förslag.

Riddarholmen idag

Riddarholmen ligger mycket centralt i Stockholm med gångavstånd till Centralstationen, Gamla Stan och Slussen. Den har dock blivit avskuren av trafikleder och upplevs av många som otillgänglig. Holmens läge i Riddarfjärden gör att den är synlig för de flesta som rör sig runt Riddarfjärden eller genom Stockholm.

Riddarholmen är arbetsplats för mer än 1200 personer varav cirka 200 i det privatägda Norstedtshuset och övriga i Statens fastighetsverks lokaler. De flesta av dessa arbetar för Domstolsverket. Förutom domstolar och kontorsarbetsplatser har Riddarholmen ett museum i Riddarholmskyrkan, två restauranter, ett sommarcafé samt ett hotell i den fast förankrade båten Mälardrottningen.

Riddarholmen får besökare via organiserade stadsvandringar, turistrundturer och de evenemang som anordnas. Besökare kommer också på egen hand för att uppleva den historiska miljön och de fantastiska vyerna. Med de kvaliteter Riddarholmen har borde den kunna få fler besökare. För detta krävs dock en bättre tillgänglighet och service.

Riddarholmen genom historien

Riddarholmen, som först kallades Kidskär, låg ursprungligen i utkanten av Stockholm. Under medeltiden uppfördes ett kloster på ön som därefter fick namnet Gråmunkeholmen. Under stormaktstidens exploatering och den efterföljande lokaliseringen hit av statlig verksamhet blev holmen, nu Riddarholmen, en central del i det framväxande Stockholm. Bland annat en livlig hamnverksamhet gjorde att holmen länge behöll sin centrala position. Senare tiders nya trafikleder har gjort Riddarholmen till en avskuren del mitt i storstaden.

I historieavsnittet beskrivs Riddarholmens historia mera i detalj. Kartor med bebyggelseutveckling inleder varje tidsavsnitt. Historikkapitlet avslutas med några av de visioner som tidigare funnits för holmen.

Riddarholmens värden

I värdebeskrivningen framhålls att Riddarholmens byggnader utgör en viktig del av stadsfronten mot Stockholms största och tydligaste vattenrum, Riddarfjärden. Byggnaderna, som är väl synliga från centrala stadsdelar, utgör viktiga landmärken i den historiska stadsbilden.

Riddarholmen sedd från söder. Flygbild från Stockholms stadsbyggnadskontor, Lennart Johansson.

Riddarholmen utgör en unik miljö av stort arkitekturhistoriskt värde genom sin koncentration av byggnader uppförda, till- och ombyggda under ledning av sin tids mest namnkunniga arkitekter. Riddarholmen visar idag:

- Stockholms bäst bevarade medeltida anläggning i Franciskanerordens kyrka och konventetsbyggnader
- Synliga rester av befästningsverken kring det medeltida och vasatida Stockholm
- Rikets centrum under stormaktstiden
- Lång tradition som Sveriges administrativa centrum
- Den tidiga industrialismens byggande
- En kontinuerlig utveckling av planstrukturer
- Riddarholmen har också ett litterärt värde - ett flertal texter av Strindberg hämtar miljö och handling från ön.

Riddarholmens byggnader

På ett uppslag ges en överblick av byggnadsbeståndet.

Planer, bestämmelser och avtal

Riddarholmen är statligt byggnadsminne. Föreskrifterna skyddar både byggnaderna och den yttre miljön. Riddarholmen ingår i ett fornlämningsområde varför alla markingrepp kräver tillstånd och följs av arkeologer.

Översiktsplan för Stockholm anger Riddarholmen som speciellt bevarandeområde och riksintresse för kulturmiljövården. Även riksintresse för järnväg berör Riddarholmen. För Riddarholmen finns äldre gällande stadsplan med kvartersmark för allmänt ändamål och inga särskilda begränsningar för bebyggelse.

Även offentliga platser som gator och torg, förutom vid Nordstedts, är kvartersmark. En ny detaljplan för Citybanan reglerar ingrepp under mark.

Statens fastighetsverk äger hela Riddarholmen utom Norstedtshuset. Från 1998 har SFV övertagit skötsel av de offentliga platserna från Stockholms stad enligt avtal.

Yttre miljö

Riddarholmen karaktäriseras av stora solitära byggnader på den kuperade holmen. Byggnadernas oregelbundna placering ger en variation av platser med olika storlek, karaktär och form. Birger Jarls torg är den största och mest sammanlänkande platsbildningen. Som kontrast till de definierade rummen mellan husen finns de stora öppna kajytorna mot väster och sydväst från vilka man blickar ut över Riddarfjärden och omgivande stadsdelar.

Huvudentrén till holmen, och den enda anslutningen för biltrafik, sker via en bro från Gamla Stan (Riddarhustorget) över Centralbrons trafikled och järnvägen till Birger Jarls torg. Ytterligare två entréer finns där den gång- och cykelväg som löper utefter järnvägen ansluter till Riddarholmen i norr respektive söder.

Riddarholmens huvudstråk utgörs i östvästlig riktning av Riddarholmsbron - Wrangels backe, och i nordsydlig riktning av stråket längs järnvägen. Ett viktigt cykel- och promenadstråk leder runt holmen med utsikt över Riddarfjärden.

Sammanfattningsvis har öns entréer och stråk flera brister. Deras läge bredvid järnväg och trafikled innebär mycket kraftigt buller. För samliga entréer saknas tydlig skyltning om vägar och stråk på Riddarholmen. På det nordsydliga stråket finns trappor vid båda anslutningarna. Stråken upplevs som otrygga efter mörkrets inbrott.

I beskrivningen av den yttre miljön görs också en genomgång av markbeläggning, trappor och murar, belysning, vegetation, skyltar, möbler och konst. Tillgänglighet sammanfattas utifrån tidigare gjord inventering. Avslutningsvis finns en sammanställning av de arbeten som gjorts sedan SFV övertog skötseln.

Trafik

I trafikavsnittet konstateras att fordonstrafiken är begränsad men att det finns trafikstörning från Centralbron och järnvägen. Vidare beskrivs den mängd turistbussar som kommer främst sommardag och saknar bra uppställningsplatser. Båttrafiken är av ringa omfattning.

För gångtrafikanter, cyklisterna och kollektivtrafikresenärer är avstånden korta men stråken är svårtillgängliga och delvis ogästvänliga.

Teknisk försörjning

Inventering av ledningsnätet utifrån kartmaterial finns. Någon filmning är dock inte gjord varför stor osäkerhet råder om statusen på VA-nätet. Kapacitet för eventuellt tillkommande verksamheter bedöms preliminärt vara tillräcklig.

Kommande förändringar

Bygget av Citybanan kommer att påverka Riddarholmen med ett etableringsområde på södra kajen fram till 2013. Tunneln under Riddarholmen begränsar framtida ingrepp under mark främst i södra delen.

Inom byggnaderna kan flera stora ombyggnader bli aktuella. Gamla Riksarkivet som idag står tomt kan komma att få en hyresgäst vilket skulle ge Riddarholmen fler arbetande och besökare. Planering pågår också för ombyggnader och omflyttningar i Domstolsverkets lokaler.

Vision, målsättningar och särskilda vårdkrav

Visionen tar sikte på att Riddarholmen om 10 år ska kunna upplevas enligt nedanstående påståenden:

- Riddarholmen är, för sin kulturhistoria och miljö, ett känt och attraktivt besöksmål.
- Den historiska utvecklingen från medeltid till 2000-tal kan avläsas i verksamheter, miljö och byggnader.
- Ämbetsmannatraditionen lever vidare men det finns också verksamhet som är mer öppna för besökare. Hyresgästerna får bra service och kan utvecklas.
- De olika karaktärerna på stadsrummen kring torget, kajen och bergshöjden har stärkts.
- Den yttre miljön är välkommande och tillgänglig samt tillåter olika publika aktiviteter. Nya verksamheter som bidrar till upplevelsen har etablerats.
- Riddarholmen är som helhet långsiktigt ekonomiskt bärkraftig.

Ett antal övergripande mål tar sikte på att uppfylla visionen och bevara Riddarholmens värden. Vidare finns några administrativa och allmänna mål för att tydliggöra förvaltning och ansvar samt för att få till stånd strategiska samarbeten.

I de konkreta målen listas angelägna förbättringar av framförallt entréer till ön, stråk, yttre miljö och faciliteter. Även belysning, trafikskyltning, parkering och teknisk infrastruktur behöver åtgärdas.

Särskilda vårdkrav i detta förvaltningsprogram omfattar den yttre miljön. Riddarholmens huvudkaraktär ska skyddas. Alla byggda konstruktioner som terrasser, kajer, murar och trappor underhålls kontinuerligt och renoveras i första hand med traditionella material och metoder.

Bakgrundsmaterial

I en inventering som har föregått detta arbete gjordes en genomgång av arkiv och källor för historik; tillgänglighet för funktionshindrade och andra dokumenterades; och befintliga system för VA/el/tele gick igenom.

Ytterligare material och källor som använts för detta Förvaltningsprogram har förtecknats. I en objektsförteckning finns angivet byggnadsår, ombyggnadsår, vårdprogram med mera för alla byggnader och anläggningar.

Riddarholmen idag

En viktig del av stadsbilden och av staden

Riddarholmen ligger i Stockholms absoluta centrum 500 meter från Centralstationen. Gamla Stan och Riddarholmen har ett strategiskt läge där Mälaren möter Saltsjön. Det har alltid varit ett kommunikationsläge och är också huvudstadens historiska centrum.

Trots det centrala läget är Riddarholmen sen 1950-talet avskuren från staden av passerande järnväg och trafikled. Holmen är emellertid en väsentlig del av stadsbilden. Riddarholmens välkända siluett med Riddarholmskyrkans spira syns runt hela Riddarfjärden. Även från Gamla Stan och när man färdas förbi i tåg eller bil framträder Riddarholmen tydligt.

Riddarholmen har en särskild karaktär med stora solitära byggnader på den lilla men kuperade ön. I det inre finns en stor variation av små och stora platsbildningar. Som kontrast finns de stora öppna kajytorna från vilka man blickar ut över Riddarfjärden och omgivande stadsdelar. För besökaren ger torg och kajer ett självklart intryck av att vara allmän och offentlig plats, medan byggnaderna tycks vara slutna och enbart ämnade för sin verksamhet.

Arbetsplats för mer än 1200 personer

Riddarholmen utgör en betydande arbetsplats. Totalt arbetar cirka 1200 personer på holmen. Av dessa finns 200 i det privatägda Norstedshuset med olika företag främst i mediebranschen. Cirka 1000 personer arbetar i Statens fastighetsverks byggnader, som till fyra femtedelar är förhyrda av Domstolsverket. Övriga lokaler hyrs ut till några små företag, ett par restauranter eller används av SFVs förvaltning.

Härutöver finns personer som har sin arbetsplats helt eller delvis förlagd till Riddarholmen genom besöksverksamheten - guider, buss- och båtförare, personal på Mälardrottningen med mera. Under några

år framåt kommer Riddarholmen också att ha flera byggarbetsplatser.

Domstolsverket hyr lokaler på Riddarholmen för bland annat Regeringsrätten, Svea Hovrätt, Kammarrätten, Kammarkollegiet och Justitiekanslern. Alla dessa är välkända samhällsinstitutioner som ofta förknippas med Riddarholmen. Domstolsverksamheten innebär även att många har ärenden till Riddarholmen i tjänsten eller som berörd.

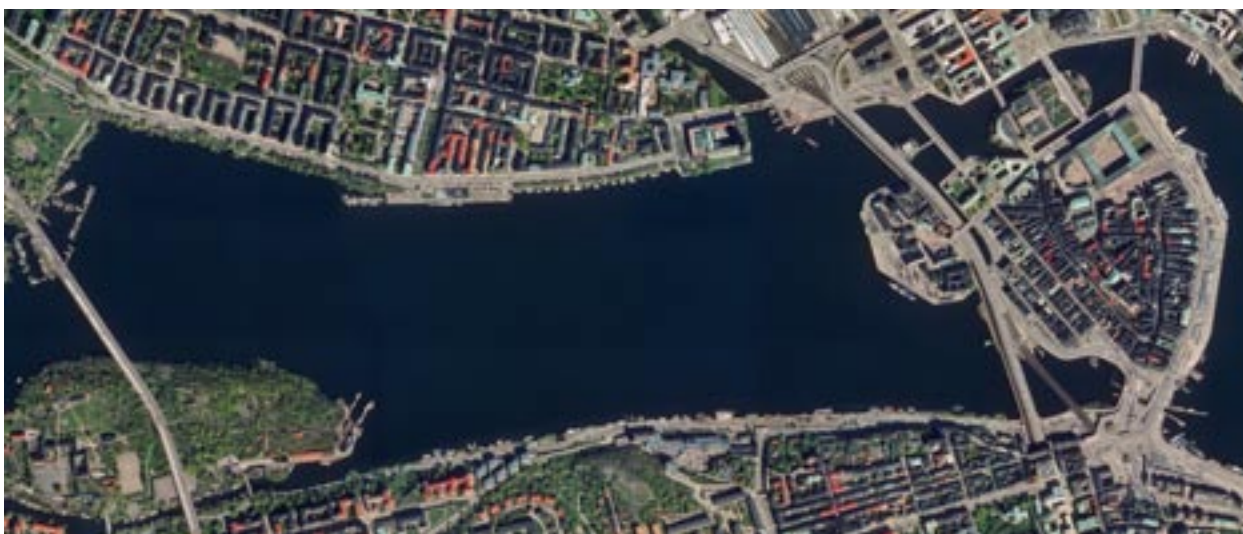
Besök och rekreation för turister och stockholmare

Svenska och utländska turister på organiserade rundturer i Stockholm gör ofta ett kort besök på Riddarholmen. Guider tar dem till holmen för att se Riddarholmskyrkan och/eller utsikten över Riddarfjärden och Stadshuset. Det är mer sällan turister på egen hand tar sig hit.

Stockholmare besöker Riddarholmen under promenader, för att njuta av utsikten och fika under sommarhalvåret samt för specifika evenemang. Det är emellertid inga stora skaror som letar sig hit utom vid evenemang. Bland dessa kan nämnas valborgsmässofirande, viskvällar, konserter, Riddarholmsdagar, klosterdagar och veteranbilsshower. Riddarholmen används också för filminspelningar, främst historiska filmer men även reklam.

Riddarholmskyrkan är det viktigaste enskilda besöksmålet på ön med drygt 35 000 personer 2007. Kyrkan förvaltas av Hovstaterna och upplåts ibland till konserter. Kyrkan är den enda byggnad som är regelbundet öppen för allmänheten, dock bara under sommarhalvåret.

Det finns inga butiker på Riddarholmen men det finns service i form av två lunchrestauranter, ett sommarcafé, samt ett hotell i den fast förankrade båten Mälardrottningen. Riddarholmen är ingen allmän gästhamn men två charterbåtar utgår härifrån. Med de kvaliteter Riddarholmen har borde den kunna få betydligt fler besökare. För detta krävs dock en bättre tillgänglighet och service.

Ortofotograf över Riddarfjärden, Riddarholmen och omgivande stadsdelar från Lantmäteriet.

Foton från Riddarholmen ovan och från Katarinahissen respektive Gamla stan till höger.

Riddarholmen genom historien

Riddarholmen hette ursprungligen Kidskär och användes av innevånarna i den nya staden Stockholm som betesmark för getter och boskap. Under slutet av 1200-talet uppfördes ett kloster på ön som därefter fick namnet Gråmunkeholmen. Under stormaktstidens exploatering och den efterföljande lokaliseringen hit av viktig statlig verksamhet blev Gråmunkeholmen, nu Riddarholmen, en viktig del av det framväxande Stockholm. Bland annat en livlig hamnverksamhet gjorde att holmen länge behöll sin betydelsefulla position. Senare tiders nya trafikleder

har dock gjort Riddarholmen till en förhållandevis avskuren plats mitt i storstaden.

På de följande sidorna beskrivs Riddarholmens historia mera i detalj. Kartorna med bebyggelseutveckling som inleder varje uppslag är främst avsedda att ge en översiktlig bild av utvecklingen. Förutom de redovisade byggnaderna har genom tiderna även funnits en enklare bebyggelse av mer tillfällig karaktär. Historikkapitlet avslutas med en redovisning av några av de visioner som tidigare funnits för holmen.

Stockholms stadsutbredning och bebyggelseutveckling skildrade i rekonstruktionskartor.

Utsnitt ur kartor framtagna av Stockholms Stadsmuseum, Elsa Salmson och Clas Tollin.

1590-talet, ca 9000 invånare.

1670-talet, ca 45000 invånare.

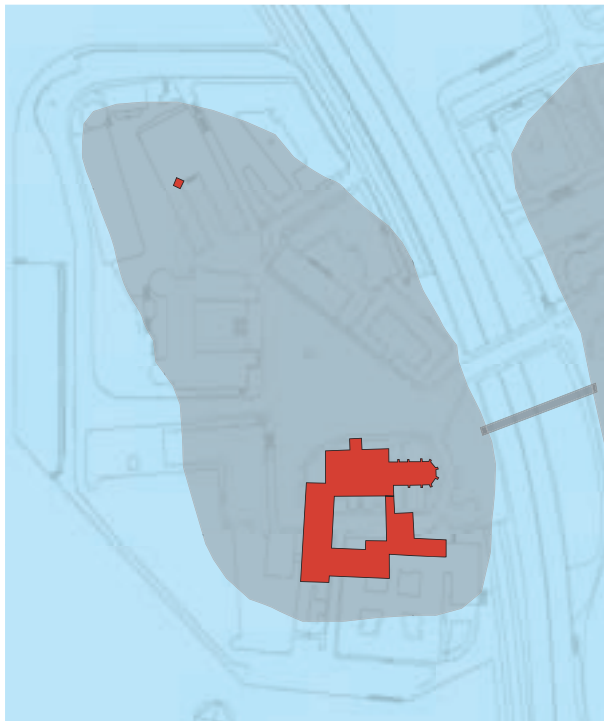

1790-talet, ca 72000 invånare.

1880-talet, ca 200000 invånare.

Medeltid till ca 1520 - franciskanerkonventet

Gråmunkeholmen omkring år 1520. Konventet var nu fullt utbyggt. Den mindre byggnadsmarkeringen i norr är ett ungefärligt läge för den väderkvarn som då fanns på ön. Förutom de markerade byggnaderna fanns även en enklare träbebyggelse med skjul och båthus.

Då Stockholm grundades, troligen på initiativ av Birger Jarl, vid 1200-talets mitt var Riddarholmen fortfarande en i stort sett obebyggd holme. Man släppte getter på bete i skrevorna och ön kallades för Kidskär.

Gråbröderna

En kort tid efter stadens grundande sökte Franciskanerorden en plats strax utanför staden för att anlägga ett kloster. Birger Jarls son, kung Magnus Ladulås, donerade Kidskär till franciskanerna, som också kallades för gråmunkar eller gråbröder på grund av sina grå kåpor.

Gråbröderna tillhörde de så kallade tiggardordnarna som sökte sig till större städer och handelsplatser. De levde på allmosor och vandrade runt i staden och till marknader i närheten och predikade. Att franciskanerna eller dominikanerna, en annan tiggardorden, etablerade sig i en stad betydde att det var en plats med goda framtidsutsikter. Den korrekta benämningen på tiggardordnarnas anläggningar är konvent då de genom sin utåtriktade verksamhet skiljer sig från de mera slutna klosterordnarna (kloster kommer från latinets *claustrum* = inhägnat område) men de kallades i dagligt tal för kloster.

Klosterbyggnaderna

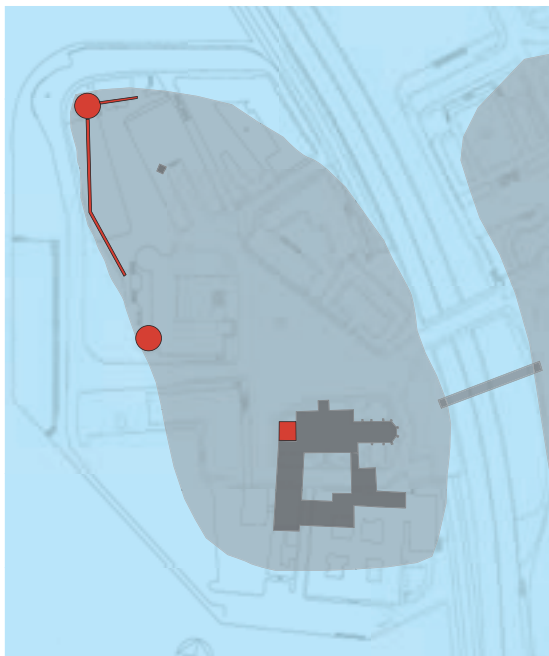
Från 1270-talet och framåt uppfördes ett kloster, med tillhörande kyrka på holmens södra del och ön fick nytt namn - Gråmunkeholmen. Kyrkan, som sedan 1600-talet heter Riddarholmskyrkan, invigdes omkring år 1300. I anläggningen drevs från 1483 och en tid framåt landets första boktryckeri. Donatorn kung Magnus Ladulås och riksföreståndaren Karl Knutsson Bonde ligger begravda under golvet i koret. Gråbröderna var delaktiga i stadens liv och föreståndaren, gardianen, var en betydande person i medeltidens Stockholm. Den stora samlings-salen, kapitelsalen, användes under 1400-talet bland annat av Sten Sture d.ä. för politiska sammankomster och rådslag.

Riddarholmskyrkan är ett ovanligt välbevarat medeltida byggnadsverk och är stadens äldsta kvarstående byggnad. Söder om kyrkan finns delar av klosterbyggnaderna fortfarande kvar. De ingår i det nuvarande Östra gymnasiehuset och i Gamla Riksdagshusets nedre murar och källarvalv. I Östra gymnasiehuset finns bland annat det så kallade Klostertrummet med bemålade medeltida stjärnvalv.

Rekonstruktion av Gråbrödraklosters utbredning vid tiden för reformationen utförd av Stockholms stadsmuseum genom Lars Bengtsson. Rött=bevarat murverk från klostertiden. Gult=murverk från senare tid.

1520-1600 - reformation och befästningar

Gråmunkeholmen omkring år 1600. Konventets byggnader fanns vid denna tid till största delen kvar. Kyrkan hade fått ett nytt torn. I nordväst hade två försvarstorn med mellanliggande mur tillkommit.

Gustav Vasas seger över danskarna och intåget i Stockholm 1523 markerar slutet för medeltiden. Efter reformationen 1527 övergick Sverige till den protestantiska tron. Den katolska kyrkan förbjöds och dess institutioner stängdes. Kyrkan och klostrens egendomar och byggnader övergick i kronans ägo. Den nya svenska kyrkan var starkt knuten till, och formellt underställd, kungamakten.

Klostret upplöses

För Gråmunkeholmens del innebar det att bröderna tvingades lämna konventet 1527. Boksamlingarna i det stora biblioteket skingrades och konventets mark och övriga tillgångar konfiskerades. I byggnaderna inrymdes nu istället stadens hospital det vill säga sjukhus för spetsläska. Systrarna från Klara kloster flyttades hit för att vårda de sjuka. Hospitalet flyttades 1550 vidare till Danviken. Kyrkobyggnaden behöll sin funktion men övergick till att bli församlingskyrka.

Gustav Vasa använde en del av de indragna medlen från Kyrkan för att förstärka rikets försvar, både mot yttre och inre fiender. Flera bondeuppror visade på behovet av befästningar även mot den egna befolkningen. Stockholms försvar förstärktes och på Gråmunkeholmen uppfördes två kanontorn av tegel med en mellanliggande mur på öns västra sida. Tornen började uppföras omkring 1530. Teglet hämtades till stor del från Klara kloster som raserades vid samma tid.

Klosterkyrkan renoveras

Under Johan III regeringstid, 1568-1592, renoverades kyrkan och klosterbyggnaderna. Kyrkan försågs med ett torn med en hög spira. Han lät bland annat även uppföra Jakobs kyrka och återuppföra den raserade Klara kyrka. Johan III var teologiskt intresserad och prokatolsk, och sökte skapa en ny teologisk grund för en svensk kyrka mellan protestantism och katolicism. I det före detta konventet drevs 1576-1583 en starkt katolskt påverkad teologisk högskola. Skolan stängdes efter Johan III:s död. För övrigt fanns här också myntverk, skolverksamhet för barn och krigsmanshus (sjuk- och ålderdomshem för soldater) under denna tid.

Vid slutet av 1500-talet och under tidigt 1600-tal uppfördes många enklare skjul, båthus och bostadshus av trä på holmen, ofta med oklar äganderätt till marken.

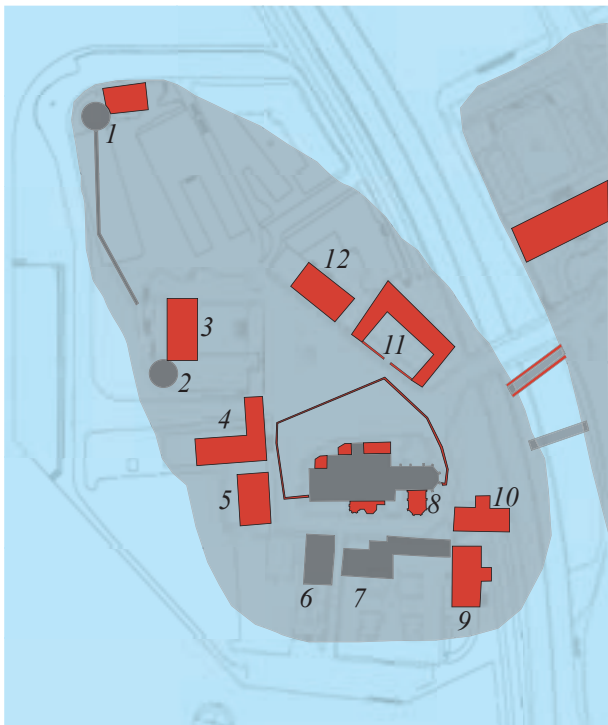
I Storkyrkan hänger Vädersolstavlan där med en avbildning av Stockholm från väster som staden såg ut 1535. På denna detalj av tavlan är Riddarholmen avbildad med de båda försvarstornen i förgrunden. Vid öns andra ände ses klosterkyrkan med sin takryttare och klostrets anslutande byggnader. På öns högsta punkt står en väderkvarn. Förutom klostret och försvarstornen finns ett stort antal mindre träbyggnader med på bilden. Utsnitt ur Vädersolstavlan. Original i Storkyrkan.

Under andra hälften av 1500-talet avbildades Stockholm på ett kopparstick av Franz Hogenberg. Staden avbildades från norr och från sydost. Kopparsticket utfördes efter teckningar av Hieronymus Scholeus. Ovan ett utsnitt med Riddarholmen från sydost. Kyrkan med sin takryttare (ett mindre torn på taknocken) ligger mitt på ön. Framför kyrkan ses de övriga byggnaderna som tillhört klostret. Nedan ett utsnitt ur kopparsticket som visar Riddarholmen från norr. Kyrkan är här redovisad med ett torn. Detta tyder på att förlagan till den översta illustrationen är äldre, från 1570-talet, innan Johan III lät uppföra tornet. På det nedre sticket framkommer tydligt att det utöver den mera permanenta bebyggelsen av sten även fanns ett flertal enklare träbyggnader på ön. Utsnitt ur färglagd kopia från Stockholms stadsmuseum.

1600-1650 - kunglig begravningskyrka och adelspalats

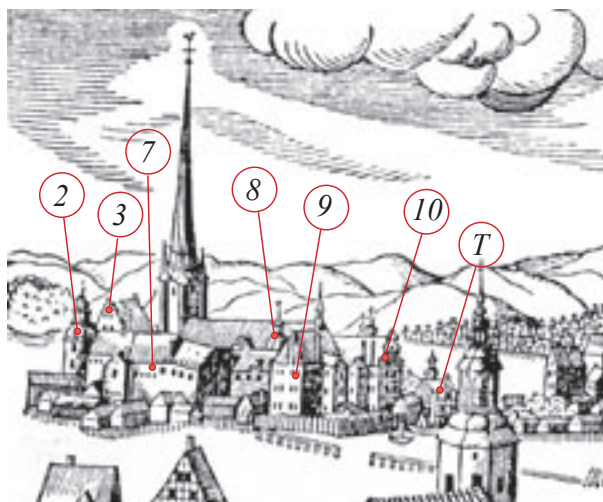

Riddarholmen omkring år 1650. Genom rivning av en del av klosterlängorna hade Riddarholmskyrkan frilagts. Muren som kringgärdar kyrkogården norr om kyrkan kan ha tillkommit redan under medeltiden. Av regleringskartans åtta stora tomter var nu sex ståndsmässigt bebyggda. Jämför även med bilder till höger. 1: norra försvarstornet. 2: f.d. södra försvarstornet ingående i 3: Lars Sparres palats (nuvarande Wrangelska palatset). 4: Carl Bondes hus. 5: Peder Eriksson Sparres hus. 6: familjen Banérs palats (f.d. klosterbyggnad). 7: gamla klosterbyggnader. 8: Gustavianska gravkoret. 9: Johan Sparres hus. 10: Åke Axelssons Natt och Dags hus. 11: Bengt Oxenstiernas palats. 12: Stenbocks palats.

Under första hälften av 1600-talet inleds den period i Sveriges historia som kallas stormaktstiden. Sveriges inträde i det som skulle bli det 30-åriga kriget på kontinenten resulterade vid freden i Westfalen 1648 i att Sverige erhöill landområden i norra Tyskland och nu betraktades som en av Europas stormakter. Förvandlingen från en nordlig utkantsstat till stormakt fick direkta konsekvenser för Stockholm och Gråmunkeholmen.

En del av en modern huvudstad

För Stockholm innebar det att den befintliga bebyggelsen, som i huvudsak var från senmedeltiden, snabbt måste förvandlas och kompletteras med moderna palats för att tåla en jämförelse med andra europeiska storstäder. På den gamla klosterholmen fanns den mark som behövdes för detta. Kungamakten hävdade sin rätt till klostrets ägor och de befintliga tomtinnehavarna tvingades att flytta. På 1620- och 30-talen slogs de kon-

På denna del av träsnitt från 1635 av H Keyser ses Riddarholmen från sydost med några av de nya byggnaderna. Numrering enligt planen till vänster. Byggnaden markerad med T är troligen Tottska huset som revs vid 1600-talets mitt för att skapa en öppen plats vid brofästet.

fiskerade småtomterna samman till stora sjötomter och donerades till olika högadliga personer.

I Axel Oxenstiernas arbete med att skapa en fungerande förvaltning för den nya stormakten ingick att ledarna för de viktigaste ämbetsverken och institutionerna, riksämbetsmän och riksråd, skulle vara närvarande vid det dagliga arbetet. Arbetet i kollegierna och domstolarna innebar att riksämbetsmännen och riksråden var tvungna att bo i Stockholm en stor del av året. Som komplement till sina slott och storgods ute på landet uppförde de nu praktfulla palats i Stockholm, stora stenhus med för tiden modern arkitektur. Belysande är att samtliga adelsmän som tilldelades tomter på Riddarholmen var, eller snart blev, riksråd.

Vid 1600-talets mitt öppnades en gata söder om kyrkan, då delar av klostrets murar och byggnader revs. Öster om kyrkan, vid brofästet mot stadsholmen, skapades en öppen plats med kyrkans kor i fonden.

Kunglig begravningskyrka

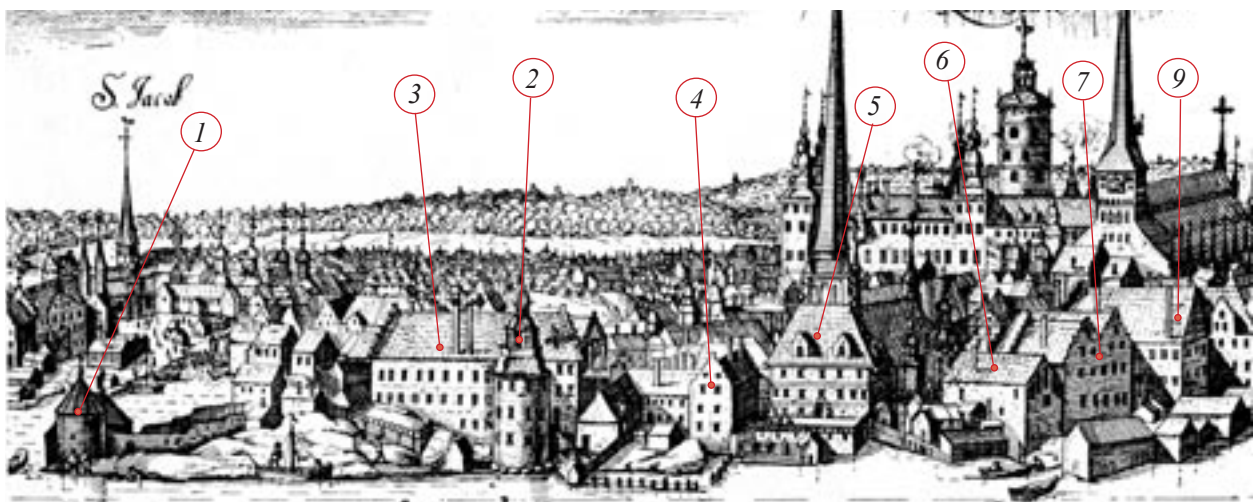
Stockholms ställning som huvudstad befästs nu och Gustav II Adolf beslutar att ett kungligt gravkor skall byggas vid Riddarholmskyrkan. Hans farfar Gustav Vasa hade begravts i Uppsala domkyrka och hans far Karl IX i Strängnäs domkyrka. Sedan Gustav II Adolfs begravning 1634 fram till Gustav V:s 1950 har samtliga regenter förutom drottning Kristina begravts i Riddarholmskyrkan. Samtidigt beslutades även att hädanefter fick endast kungliga och adliga personer begravas i kyrkan som snart omgavs av en krans med nybyggda gravkor.

Den gamla Gråmunkeholmen hade nu en ny praktfull bebyggelse och var ett viktigt centrum för statens ceremonier. Den fick också nytt namn, Riddarholmen.

På denna regleringskarta från 1635 ses de stora strandtomterna som fördelats mellan de högadliga riksråden. Kartan är orienterad med norr nedåt. Tomtinnehavarna medsols från översta vänstra hörnet var Johan Sparre, Åke Axelsson Natt och Dag, Åke Tott, Bengt Oxenstierna, Fredrik Gustafsson Stenbock, Per Banér, Axel Banér, Lars Sparre, Carl Bonde. Söder om kyrkan fann några mindre tomter. Kartan visar även ett försök till gatureglering med regelbundna kvarter och raka gator.

Bengt Oxenstiernas palats (11), nuvarande Hessensteinska palatset, uppfördes under 1630-40-talet i tysk-holländsk renässansstil med volutgavlar och omfattningar i sten. Till höger ses bron över till stadsholmen. Kopparstick ur Suecia Antiqua.

Riddarholmen från Skinnarviksbergen. Del av Stockholmsgravyr av Sigismund von Vogel omkring 1650. Numrering enligt planen på motstående sida.

1650-1697 - barockpalatsen fyller holmen

Riddarholmen omkring år 1700. Under andra hälften av 1600-talet tillkom de tre barockpalats som även i dag sätter sin prägel på Riddarholmens norra del; Rosenhanes (A), Wrangels (B) och Stenbocks (C) palats. Söder om kyrkan ersattes klosterbyggnaderna av ett palats.

Under andra hälften av 1600-talet konsoliderades och utvidgades stormaktsväldet. Landet befann sig i krig under långa perioder. De högadliga generaler och diplomater som därför vistats på kontinenten hade fått en inblick i hur deras gelikar levde. Kunskaper om konst och arkitektur blev en nödvändig del av en adlig utbildning. Adelns inflytande kulminerade under perioden. Främst under drottning Kristinas tid belönades högadeln genom riklig utdelning av kronans gods. Även ledningen av armé och flotta fick goda möjligheter att öka sina förmögenheter under krigen. Under den blivande kung Karl XI:s omyndighetstid missköttes riket vilket resulterade i en katastrofalt dålig ekonomi. Då Karl XI utropats sig till enväldig kung förlorade högadeln både ekonomisk och politisk makt. En reduktion av tidigare utdelade gods genomfördes med början på 1680-talet.

En ny arkitektur - arkitekterna tar vid

En förnyelse av arkitekturen inträdde omkring 1650 när skolade arkitekter som Simon de la Vallé och hans son Jean samt Nicodemus Tessin d.ä. introducerade den holländska, italienska och franska barocken.

Under perioden uppfördes respektive ombyggdes tre palats på Riddarholmens norra del: det Wrangelska, det

Rosenhaneska och det Stenbockska. I samtliga dessa projekt var arkitekten Nicodemus Tessin d.ä. involverad, i vissa fall tillsammans med Jean de la Vallé.

Större delen av de gamla klosterbyggnaderna som fanns kvar söder om kyrkan revs nu och resterna fick ingå i ett nytt privatpalats som uppfördes där.

Oregelbunden stadsmiljö

Tomternas avgränsning mot holmens inre följde gamla stigar. Huvudfasaderna vette mot vattnet. Kontrasten är skarp mot de strikta rutnätsplaner som vid 1600-talets mitt lades ut över malmarna och västra stadsholmen. Riddarholmen var mindre än idag och palatsen reste sig högt nära strandlinjen vilket gav begränsad plats för trädgårdsanläggningar.

Karaktärsskapande för miljön på Riddarholmen var de murar som uppfördes mot gatorna och som gjorde att dagens miljö med stora relativt fristående byggnader med utblickar emellan inte kunde upplevas. Den enda öppna allmänna platsen fanns vid brofästet. Till flera av palatsen hörde även, i mån av utrymme, anlagda trädgårdar.

Ett stort planerat projekt som Jean de la Vallé arbetade med var en ny begravningskyrka i barockstil med stor kupol som skulle ersätta den medeltida klosterkyrkan. Projektet resulterade dock endast i det karolinska gravkoret som påbörjades 1671.

Ceremonicentrum

Riddarholmen hade en viktig roll i det ceremoniel som utvecklades kring kungamakten och adeln under barocken. Riddarholmskyrkan utgör avslutningen på förbindelsen Kungliga slottet, Storkyrkan, Riddarhuset och Riddarholmskyrkan samt de anslutande adelspalatsen. Den sammanbindande länken mellan dessa byggnader, Storkyrkobrinken, breddades vid mitten av 1600-talet för att fungera som paradgata.

Den öppna platsen vid Riddarholmsbron. I förgrunden muren till Geijerska huset. I bakgrunden till vänster Hessensteinska palatset, till höger, på andra sidan kanalen, Riddarhuset. Teckning från omkring 1680.

Karl X Gustafs likfärd 1660. Detta är den avslutande delen av ett över fyra meter långt kopparstick som visar hela begravningsföljet när det ringlar genom staden med början vid slottet Tre Kronor. På Riddarholmen ses till vänster kyrkan med gravkoren. Det karolinska gravkoret är ännu inte påbörjat. Till höger om molnen från salutkanonerna ses Wrangelska palatset som då höll på att byggas om och till. Muren kring kyrkogården och den muromgärdade Wrangelska borggården är inte redovisade för att inte skymma händelserna och byggnaderna. Bilden ger även en antydning om hur det storartade skådespel tedde sig som en kunglig begravning, bröllop eller kröning utgjorde. Kopparstick av Jean le Pautre 1669-70.

Wrangelska palatset från öster efter den omfattande om- och tillbyggnaden under 1660-talet. Det gamla Lars Sparres palats hade då köpts av riksamiralen Carl Gustav Wrangel. Palatset är här redovisat utan skymmande murar kring borggården. Kopparstick från 1667 i Suecia Antiqua efter en teckning av Erik Dahlberg.

Sheering Rosenhanes palats med sin muromgärdade borggård. I förgrunden redovisas muren kring Wrangelska palatsets gård som genombruten för att kunna visa palatset. Kopparstick från 1670 ur Suecia Antiqua efter en teckning av Erik Dahlberg.

1697-1754 - Kungen flyttar till Wrangelska palatset

Riddarholmen omkring år 1750. Under 1700-talets första hälft inhystes kungafamiljen i Wrangelska palatset som under denna period kallades Kungshuset. Holmen var nu i stort färdigbyggd. Kompletteringsbebyggelse utfördes i anslutning till Kungshuset.

Reduktionerna under 1600-talets senare del förändrade adelns ekonomiska villkor. Efter freden i Nystad 1721 var stormaktstiden över och landområdena i Baltikum och de flesta besittningarna i Tyskland som vunnits i tidigare krig gick förlorade. Den enväldiga kungamakten övergick i frihetstiden med motsättningar mellan olika framväxande partier. De stora adelspalatsen som byggts för representation tjänade inte längre sitt syfte med stora svårutnyttjade paradvåningar då tidens bostadsideal gick mot intimitet och bekvämlighet.

Kungshuset

Efter slottsbranden 1697 flyttade kungafamiljen till Wrangelska palatset, som sedan under denna period kallades Kungshuset, och det söder därom liggande Cruuseska huset i väntan på att det nya slottet skulle bli färdigt. Det beräknades vara klart 1703 men det skulle dröja ända till 1754 innan kungafamiljen kunde flytta tillbaka. Den gamla borgen Tre Kronor inrymde även många ämbetsverk som också de flyttade till Riddarholmen. Kronan övertog gradvis adelspalatsen, som övergick till att bli statliga förvaltningsbyggnader och säten för rikets högsta rättsinstanser. Marken som

tidigare till stor del utgjordes av privata tomter började övergå till att vara tillgänglig för allmänheten.

Tillskotten på Riddarholmen på grund av flytten av den kungliga bostaden var en ny byggnad som sammanband Wrangelska palatset med Cruuseska huset samt ett kungsbageri och kungsköket, som båda på grund av brandrisken byggdes på utfyllt mark i vattnet nedanför Kungshuset.

I samband med kronans köp av Wrangelska palatset blev det inte längre tillåtet att bära facklor på holmen. I stället skulle vid instundande vinter lanternor sättas upp på ett sådant avstånd som var tillräckligt för att upplysa gatorna. Lanternor skulle även sättas upp vid större privata hus, tillsammans tio stycken, samt vid Kungshuset, vid kyrkan och bron.

Birger Jarls torn, det norra av 1500-talets två försvarstorn, inköptes vid 1700-talets mitt av en köpman, tillbyggdes med två längor och påbyggdes. Mot sjösidan inreddes lagerlokaler med direkt ingång från de smala kajerna.

De flesta palats som inte övergick i kronans ägo köptes av välsituerade köpmän.

Allmän uppsnygging

Under 1700-talet fortsatte en reglering av holmen. Gator och tomter berördes inte i någon större omfattning utan det handlade mera om en allmän regularisering. Praktiska frågor som brunnar, vändplatser och liknande behandlades. I ett brev till magistraten 1705 påtalas att den mycket branta backen mellan Kungshuset och Rosenhanes palats skulle planas ut för halkans skull, men också för att den "vanpryder stadens regularitet". Stadsarkitekten 1727-1773, Johan Eberhard Carlberg, föreslog 1730 en uppsnygging av holmens

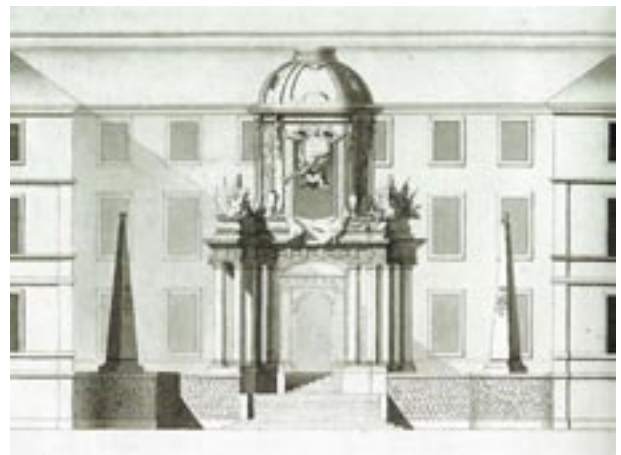
Karta över stranden kring Riddarholmen utförd av J E Carlberg 1750

Detalj ur gravyr över Stockholm 1701 utförd av A Wijkman. Riddarholmen ses här från Kungsholmen från platsen där dagens stadshus ligger.

Kungshuset's gård användes som en stor utomhusscen vid de ceremonier som utvecklades kring kungafamiljen vid födelser, kröningar och dödsfall. Ovan visas utsmyckningen av gården som skapades av Tessin d.y. inför Karl XII:s kröning. Till höger ses dekorationer av Hårleman vid Fredrik I:s intåg 1731 respektive kronprins Gustavs födelse 1746.

ovärdade stränder, "serdeles när de med båtar förbifärande synes böra befrias för en dylik Prospekt". Carlberg ansåg att stränderna huvudsakligen skulle regleras efter befintlig strandlinje men något uträtade eftersom de var privat mark. Det sydvästra hörnet däremot, som tillhörde allmän mark, föreslogs fyllas ut.

I väntan på en ny stenbro till Riddarholmen byggdes omkring 1750 en provisorisk träbro söder om den befintliga bron.

1755-1800 - Kungen har flyttat, ämbetsverken expanderar

Riddarholmen omkring år 1800. Under denna period sker nybyggnad främst på öns norra del. Nu byggs också den första stenbron till Riddarholmen.

Efter att kungen flyttat till det nya Kungliga slottet togs även Wrangelska palatset, f.d. Kungshuset, i anspråk för statliga myndigheter.

En ny bro byggs

En ny stenbro uppfördes på 1780-talet, vid samma tid som processionsvägen från Slottet genom Storkyrkobrinken reglerades. Bron var kort, med bara ett brovalv, och knöt de båda stadsdelarna tätt samman. Eric Palmstedts ritning till en ny bro godkändes 1763 men den stod klar först 1789. Bygget av den nya bron medförde även reglering av de närmaste kajerna. På bilder från denna tid kan man se att stränderna vid riddarholmskanalens norra del är lummiga medan vegetationen på resten av holmen förblir gles och sparsam. De Stenbockska och Hessensteinska palatsens tomter skilde ut sig genom att ge plats för trädgårdar mellan husen och kanalen. Troligen tillkom även en trädplantering på insidan av kyrkogårdsmuren vid denna tid. Gator och gårdar var delvis belagda med kullersten, en typ av beläggning som förekommit sedan medeltiden.

Regleringsförslag för stränderna

Riddarholmens utvidgade yta hade hittills berott på landhöjning och utfyllnader med avskräde. Försök att utöka tomtmark genom olaga utfyllnad i vatten utanför tomtgräns beivrades av staden. Riddarholmskanalens existens hotades under hela 1700-talet genom utfyllnader eftersom kanalen användes som avstjälningsplats. Det förekom förslag om igenfyllnad av kanalen, vilket staden motsatte sig. Stadsarkitekt König inspekterade kanalen 1772 och konstaterade att det var sopor långt ut från stränderna och att vattnet mellan broarna bara var en aln djupt. Flera förslag för reglering av stränderna togs fram. Visionen var en utvidgning av stranden nedanför tomterna och anläggning av en allmän strandgata men kartor från tidigt 1800-tal visar endast marginella förändringar av strandlinjen. Kanalen muddrades däremot upprepade gånger.

Norra delen av Riddarholmskanalen. Karta från 1773 av Jonas Brolin med förslag till utfyllnad för reglering av kajen.

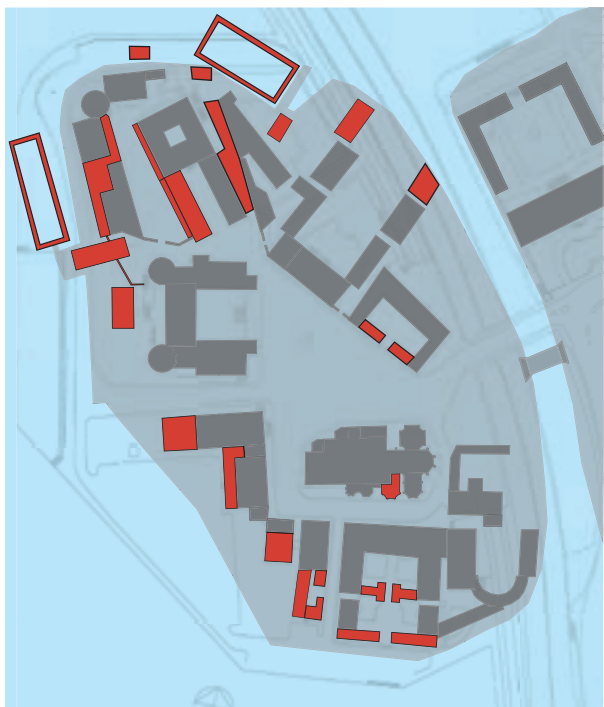

Karta över Riddarholmen från 1763 av stadsarkitekt Carlberg.

Vy av Riddarholmen från nordost, till vänster syns Riddarhuset på andra sidan Riddarholmskanalen. Detalj av målning av Sefvenbom 1769.

1800-1860 - badanläggningar och hamnverksamhet - stadsrummet öppnas

Riddarholmen omkring år 1860. Efter en brand 1802 sker stora förändringar. Kyrkogården norr om kyrkan och Wrangelska palatsets gård rensas från murar och gårdshus och slås samman till ett nytt torg. Från torget dras en gata västerut för direkt tillgång till hamnen. Söder om gatan uppförs Kammarrättens hus på resterna av det Cruuseska huset. Två stora badanläggningar anläggs på 1820-talet vid öns norra del.

Efter en stor brand i Wrangelska palatset och det intilliggande Cruuseska huset 1802, tog man tillfället i akt och rev en del av de brandskadade husen. En ny bred gata lades ut mellan Wrangelska palatset och det nya Kammarrättens hus. Wrangelska palatsets ekonomigård revs och den gamla kyrkogården avvecklades och blev till det nya Birger Jarls torg. Med det nya torget och den nya gatan, Wrangelska backen, hade en förbindelse skapats mellan Stadsholmen och Riddarholmshamnen som helt förändrade stadsrummet. De fungerade också som brandavskiljning mellan den norra och södra sidan av ön. Arbetet med backen pågick under många år och först år 1848 var den sänkt och stensatt. 1854 restes statyn över Birger Jarl mitt på torget. Åren 1853-1854 infördes gatubelysning med gaslyktor i den centrala staden inklusive Riddarholmen.

1835 brann Riddarholmskyrkans höga spira ned och ersattes med en ny genombruten spira av gjutjärn.

Husen vid Birger Jarls torn ombyggdes under 1800-talet av Pantlåneinrättningen och tornet fick en fortsatt användning som lager och arkiv. I bottenvåningen fanns kontor för sjöfarten.

Växtligheten var relativt sparsam på holmen men på den nordöstra delen fanns en del träd. Även Riddarholmskanalens norra del var delvis kantad av träd.

Riddarholmshamnen

De nya möjligheterna för regelbunden trafik på Mälaren med hjulångare medförde att kajen nedanför Kammarrättens hus från 1819 nyttjades som ångbåtshamn. Den ökande trafiken medförde att kajen

Riddarholmsbron på 1840-talet. Bron som stod klar 1789 utgjorde länken mellan Riddarhustorget och det nya Birger Jarls torg på Riddarholmen. Litografi av Ferdinand Tollin 1841.

på Riddarholmens västra sida reglerades och utvidgades i etapper 1840-1850. Under 1850-60-talen var Riddarholmshamnen en av landets största ångbåtshamnar med trafik på Mälaren, Bergslagens kanaler och Hjälmararen samt via Göta kanal till Göteborg.

Ständernas hus

I början av 1800-talet flyttade representanterna för de tre ofrälse stånden, präster, borgare och bönder, in i en tidigare privat byggnad söder om kyrkan. Byggnaden kallades därefter för Ständernas hus. Adeln stannade kvar i sina lokaler i Riddarhuset.

1831 sålde familjen Taube Hessensteinska huset till staden och därmed var inget av palatsen på Riddarholmen längre i adlig ägo. 1859 sålde A. O. Wallenberg det f.d. Geijerska huset, som låg öster om kyrkan, till staten och därmed var heller inget av de gamla palatsen längre i privat ägo.

Siminrättningar

Kring sekelskiftet 1800 uppstod ett intresse för kroppsövningar, gymnastik och simning. Benjamin Franklins skrift om "konsten att inom kort bli en skicklig simmare" utkom i svensk översättning 1804. En annan simlära av C. A. Gustavi kom ut 1831. I den står att nyttan av bad i öppna sjön under den varma årstiden nu är allmänt erkänt. Han skriver också att simkonsten tilltagit i huvudstaden. Den Åbomska siminrättningen anlades 1826 på en flottbro intill Sundhetskollegiums hus. Den Lindhska badinrättningen tillkom 1826 och förlades till holmens norra sida. Den ersattes av den Görckeska badinrättningen 1845 som revs 1882 i samband med uppförandet av Norstedts hus.

Teckning från 1840-talet av Carl Stefan Bennet. I fonden till höger om kyrkan ses gaveln på Kammarrättens hus.

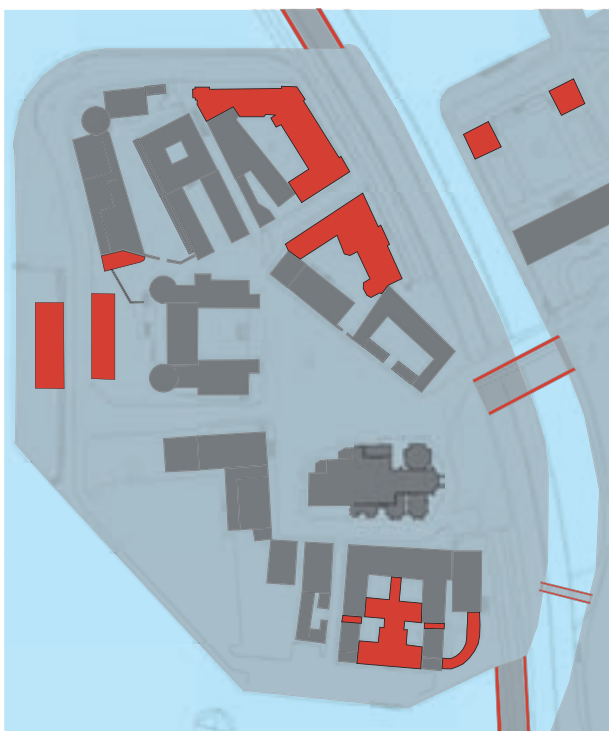

Det Lindhska badet med flera bassänger. Lindhska badet ersattes 1845 av den Görckeska badinrättningen. Illustration från omkring 1850.

Akvarell av Riddarholmen från sydväst, utförd vid slutet av 1840-talet av C S Bennet.

1860-1910 - modernisering

Riddarholmen omkring 1910. Den nya sammanbindningsbanan som löpte utefter kanalen medförde omfattande rivningar och en förändring av hela östra stranden. Väster om spåret uppfördes byggnader för Riksarkivet och Norstedts. När riksdagen flyttat till Helgeandsholmen byggdes det gamla riksdagshuset om och till. För hamnverksamheten uppfördes magasinbyggnader på kajen.

Den försiktiga moderniseringen av landet som påbörjades vid mitten av 1800-talet tog fart efter flera politiska och ekonomiska reformer. Det gamla ståndssamhället upplöstes i och med representationsreformen 1866 då en

Vykort från omkring 1900. Till höger ses riksdagshuset.

Foto från omkring 1900 med den nya breda bron över sammanbindningsbanan.

tvåkammarriksdag skapades. Den nya riksdagen fick sitt säte på Riddarholmen i Rikets ständers byggnad söder om kyrkan. Huset byggdes om för att inrymma de bägge kamrarna. 1905 flyttade Riksdagen från Riddarholmen till det nya riksdagshuset på Helgeandsholmen.

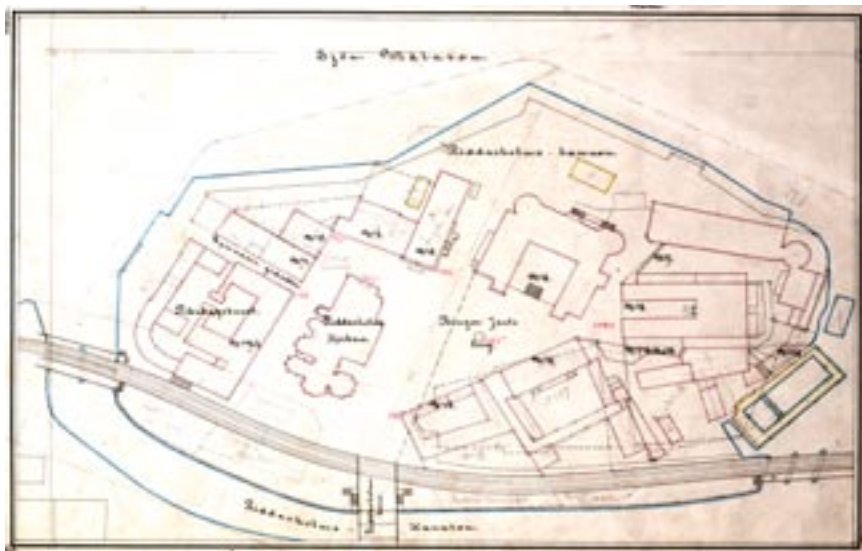
Under 1850- och 60-talen grundades flera affärsbanker som underlättade försörjningen med krediter för de nya företag som nu växte fram. Detta gav ett uppsving för handeln och transporter och hamnverksamheten på Riddarholmen växte.

Hamnen utökas och gatorna får ny beläggning
Sjötrafiken ökade stadigt och nya ångbåtslinjer började trafikera Mälaren. Kajerna byggdes ut successivt, först med träkonstruktioner och sedan

med utfyllnader och stenläggning. Magasinsbyggnader och skyddstak uppfördes vid hamnområdena. En tullpaviljong stod klar 1875 nedanför Wrangelska palatset. På 1890-talet var dagens kajlinjer fullt utbyggda.

Riddarholmskanalen användes för småskalig sjöfart av Mälardalens bönder som höll marknad vid Munkbron och ofta övernattade i sina båtar.

Gatorna belades nu i allt större utsträckning med storgatsten, i backarna mera gles och kantställd i form av s.k. häststen för att hästarnas hovar skulle få bättre fäste.

Karta från 1864 som visar ett förslag till dragning av den nya sammanbindningsbanan utefter Riddarholmskanalen.

Foto från 1896. I förgrunden Vasabron, därbakom Norstedts och Riksarkivets nya byggnader som helt förändrade vyn mot Riddarholmen från Norrmalm.

Sammanbindningsbanan

Järnvägsbyggandet i Sverige utfördes först med privat kapital men blev snart, vad gäller stambanorna, en statlig angelägenhet. Under 1850-60-talen påbörjades och färdigställdes till viss del bygget av de första stambanorna. I Stockholm planerades först för två separata stationshus för de syd- och nordgående banorna. Behovet av att knyta samman dessa uppkom snart och planeringen och utförandet av en sammanbindningsbana utfördes under 1860-talet. Denna drogs fram på Riddarholmens östra sida. Byggnader revs och marken sprängdes och schaktades för de nya spåren. Riddarholmskanalens kajer fick en ny form och en järnvägspark anlades utefter spåren. Fackverksbroar av järn förde spåren vidare åt

norr och söder. Palmstedts stenbro revs och en ny, lång och bred järnbro uppfördes över kanalen och järnvägen, med trappor ned till parkstråket utmed vattnet. Fram till 1909 fanns en station för den lokala tågtrafiken nedanför bron.

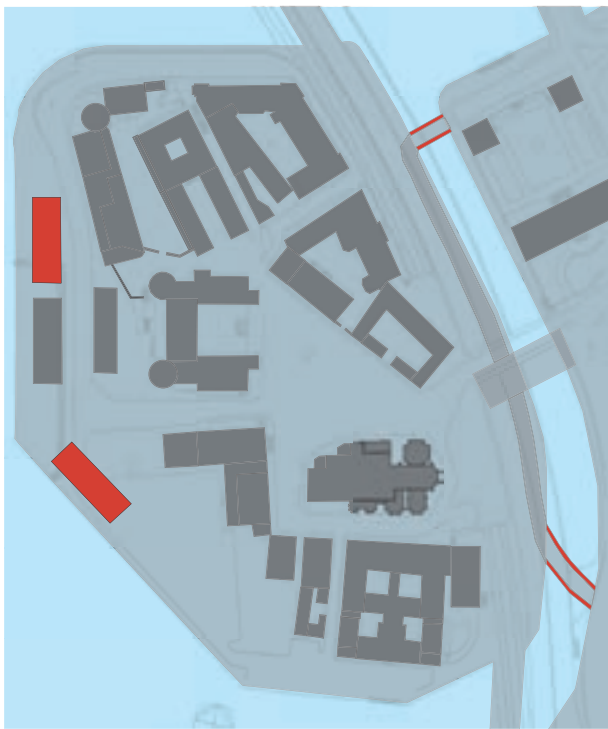
I och med att sammanbindningsbanan byggdes försvårades båttrafiken till hamnen vid Kornhamnstorg och en stor del av den verksamheten flyttades till Riddarholmen.

Ny bebyggelse - ny skala

Två tegelbyggnader uppfördes under 1880-talet vid de nya järnvägsspåren på holmens norra del; Riksarkivet och Norstedts hus. Dessa nya stora byggnader med tegelfasader bildade kvarter med en helt ny sjöfront mot nordost med tydliga huvudfasader som vände sig mot vattnet. Mellan de nya kvarteren tillkom Tryckerigatan för att bland annat fungera som brandgata för att vid en eventuell brand förhindra spridning till Riksarkivet.

Efter att riksdagen flyttat till det nya riksdagshuset på Helgeandsholmen byggdes det gamla riksdagshuset om och till. Även denna byggnad fick en hög fasad mot vattnet, vilket förändrade skalan på Riddarholmens södra sida, liksom Riksarkivet och Norstedts byggnader tidigare gjort på den nordöstra.

1910-1950 - planering

Riddarholmen omkring 1950. Under 1900-talets första hälft är hamnverksamheten intensiv och nya hamnmagasin uppförs. För att avlasta trafiken med bilar i den trånga passagen mellan Riddarhuset och Bondeska palatset där även spårvagnarna passerade, byggs den så kallade Slingerbultsleden på Riddarholmens kaj mellan järnvägen och kanalen.

Under första hälften av 1900-talet ökar befolkningen i Stockholm kraftigt. Behovet av kommunikationer ökar även det. Under perioden planeras för tunnelbana och en stor trafikled, Centralbron, som ska avlasta trafiken över Gamla Stan. Planeringen försenas av andra världskriget.

Slingerbultsleden

En mindre trafikled, "Slingerbultsleden", byggs 1930 mellan Slussen och Vasabron. På Riddarholmen dras den på strandpromenaden bredvid järnvägen med broar norr om Riddarhuset och vid Nedre Munkbron. Inför bygget av den nya leden revs den gångbro som sedan början av seklet gått mellan strandpromenaden på Riddarholmen och Munkbron. Även större delen av trädplanteringarna utefter kajkanten försvann i samband med anläggandet av den nya leden.

1940 upprättas ett avtal om att staten skulle överta all mark på Riddarholmen senast 1 januari 1948 medan kommunen åtog sig skötsel och underhåll av offentliga platser och hamnar.

Riddarholmshamnen

Till följd av en ny tulltaxa 1910 behövdes fler varuskjul. 1910 byggdes det andra öppna varuskjulet på västra kajen, som i likhet med det tidigare var en järnkonstruktion. 1912 byggdes det tredje varuskjulet. De två äldsta skjulen fick bräddväggar 1920. Efter andra världskriget avtar verksamheten i hamnen. Allt mer av godset transporteras nu på väg och järnväg.

Foto från omkring 1930. Nedanför Rosenhanes palats fanns ännu vid 1900-talets början en rest av en småskaliga bebyggelsen med enklare bostäder kvar. Envåningsbyggnaden till höger revs vid mitten av 1900-talet.

Riddarholmskanalen var vid 1900-talets början kantad av torghandel och utgjorde en välbesökt del av staden. Vykort från tidigt 1900-tal.

Under 1900-talets första hälft var verksamheten livlig och kajerna fylldes av hamnmagasin. Äldre foto med tullpaviljongen i förgrunden.

1950-2000 - genomförande

Förändringarna under 1900-talets andra hälft utgörs främst av framdragningen av Centralbron och tunnelbanan. Järnvägen flyttas och får delvis en överdäckning. Kajerna rensades från magasinbyggnader efter att hamnverksamheten upphört. Kajen på den västra sidan byggdes om och försågs med ny stenläggning och trädplanteringar under början av 1960-talet.

Efter andra världskriget vidtar en period med högkonjunktur och växande ekonomi. Privatbilismen ökar och bygget av nya trafikleder och tunnelbana för att sammanbinda stadens olika delar får högsta prioritet.

Hamnen avvecklas

Efter andra världskriget minskade verksamheten i hamnen kraftigt. Tullen på Riddarholmen drogs in 1957. Tullhus och varuskjul revs året därpå. Därmed försvann en stor del av det folkliv med verksamhet och transporter som präglade Riddarholmshamnen under ett sekel. Även passagerartrafiken till och från Riddarholmen minskade.

Tunnelbanan och Centralbron

Arbetet med tunnelbanan och Centralbron påbörjades 1950. Leden mellan Södermalm och Riddarholmen blev färdig 1959. Bron över Norrström till Tegelbacken var klar 1961 men det dröjde ytterligare några år innan den togs i bruk. Riddarholmsbron av gjutjärn från 1860-talet revs 1952 och ersattes med en bro i betong.

Järnvägens båda spår flyttades mot väster och passerade delvis under Hessensteinska palatset där delar av källaren revs. Järnvägen täcktes med en överdäckning av betong som nu utgör en fortsättning av platsen öster om kyrkan. Överdäckningen avslutades mot öster med en betongmur.

Inför arbetet med tunnelbanan och Centralbron byggdes 1953 en pontonbro mellan norra Riddarholmskajen och Klara Mälarstrand. Bron användes fram till 1967. Den befintliga Riddarholmsbron kompletterades med en provisorisk bro över kanalen.

På Riddarholmen satte Gatukontoret upp trafikljus, anlade trottoarer, övergångsställen och räcken mot torget. Torget asfalterades.

Foto från 1950-talet när de tomma ytorna på kajerna nyttjades för bilparkering.

Foto av tunnelbanan och Centralbron under uppförande 1956.

Västra kajen blir Terrass

1961 fick kommunen rätt att bygga om delar av kajerna till rekreations- och uppehållsplatser. I avtalet avser kommunen att upplåta kajerna till gångstråk, att anlägga en bollplan och ordna med parkeringsplatser.

Kommunens parkavdelning upprättade 1961 planer för iordningställande av den stora öppna ytan på den västra sidan som tidigare använts som hamn. Chef för avdelningen var Holger Blom. Ombyggnaden var genomförd när pontonbron revs 1967. I enlighet med Holger Bloms förslag hade en del av kajen och hamnplanen sänkts med 1,25 meter. Det sänkta partiet fick en dekorativ stenläggning och en skulptur av Christian Berg. Den del av kajen som inte sänktes, kallad Terrassen, fick en strikt trädplantering. Det anlades även en bollplan väster om Gymnasiehusen. 1990 placerades en staty av Evert Taube på Terrassen, därefter benämnd Evert Taubes terrass. Mycket av det som fanns kvar av 1950-talets trafikapparat har byggts om under 1990- och 2000-talet.

Mellan åren 1953 och 1967 fanns en vägförbindelse mellan Riddarholmen och Klara Mälarstrand på pontonbro över Riddarfjärden. Foton från 1950-talet.

Riddarholmen - ett centralt stadsområde för framtidsvisioner om Stockholm

Genom århundradena har framlagts många olika förslag till stora förändringar på Riddarholmen. Här förtecknas några av de som aldrig kom till utförande.

- Jean de la Vallé utförde fem förslagsritningar, som visar hur han med ett mer eller mindre rikt utformat centralrum mot staden ville dölja den gamla omodernerna klosterkyrkan.
- Erik Palmstedt: förslag till ett Pantheon på Riddarholmskyrkans plats, 1791.
- August Emanuel Rudberg: förslag till parlamentsbyggnad på Riddarholmen, 1861.
- A Melander: förslag till nytt Riksdagshus på Wrangelska palatsets tomt, 1882.
- Alfred Sandahl och Rudolf Enblom: Förslag till nytt riksdagshus och nya ämbetsverk "i vår vackra och ändamålsenliga renässansstil", som skulle ersätta "de gamla rucklen" på Riddarholmen, 1890.
- Georg Ringström, Gustaf Wickman och Ferdinand Boberg: förslag till Riksdagshus som ett gigantiskt, jugendinspirerat Vasaslott, 1894. En förutsättning var att Kammarrättens hus, Sparreska och Hessensteinska palatsen revs.
- Carl Möller: förslag till ny ämbetsverksbyggnad kring Birger Jarls torn. Enligt förslaget skulle tornet byggas på och det Gamla Auktionsverkets hus och Överkommisariens hus rivas och ersättas med en ny byggnad.
- Raoul Wallenberg: förslag till friluftsbad på Riddarholmen 1935.
- I Byggnadsstyrelsens publikation – Riddarholmen en idéplan – från 1968 föreslås:
 - att Gamla riksdagshuset rivs och ersätts men en bättre anpassad byggnad. Gamla riksdagshuset med sin stora volym bedöms främmande i skala och karaktär i förhållande till omgivande bebyggelse. Dessutom är planlösningen komplicerad och orationell och dess konstnärliga värde ringa.

- rivning av Riksarkivet presenteras som ett alternativ. Inredningen och stomme, som har de största kulturhistoriska värdena, bedöms som svåra att bevara vid ändrad funktionen. Genom en rivning skulle Stenbockska palatsets trädgårdsfasad friläggas och en barockträdgård anläggas på Riksarkivet plats.
- Östra gymnasiehusets envåningslänga mot vattnet föreslås rivas och ersättas av en trädgårdsanläggning.
- nybyggnad öster om Riddarholmskyrkan över järnvägstunneln för att åter sluta bebyggelsen kring kyrkan, minska skalan i områdets helhetsstruktur och en del av den brutala infartsleden till järnvägstunneln samt förtydliga relationen mellan Riddarholmen och Gamla stan.
- på kajen i öns sydvästra del föreslås dels en nybyggnad för restaurang dels ett parkeringsdäck.

Under senare tid har förekommit förslag om förläggande av ett nytt operahus till Riddarholmen samt ny dragning av tunnelbanan helt under vattnet mellan Söder- och Norrmalm.

Perspektiv ur Byggnadsstyrelsens idéplan.

A Melanders förslag till nytt Riksdagshus på Wrangelska palatsets tomt.

Möllers förslag till kontorsbyggnad.

Raoul Wallenbergs förslag till friluftsbad.

Riddarholmens kulturhistoriska värden

Riddarholmens byggnader utgör en viktig del av stads-siluetten mot Stockholms största och tydligast avgränsade vattenrum, Riddarfjärden. Byggnaderna, som är väl synliga från centrala stadsdelar, utgör betydelsefulla landmärken i den historiska stadsbilden.

Den bevarade irreguljära bebyggelsestrukturen speglar den ursprungliga grundtopografin, som i stora delar av innerstaden reglerats och nivellerats genom sprängningar och utfyllnader.

Riddarholmen utgör en unik miljö av stort arkitekturhistoriskt värde genom sin koncentration av byggnader uppförda, till- och ombyggda under ledning av sin tids mest namnkunniga arkitekter.

Riddarholmen är en kulturmiljö med många epokers idag synliga kulturlager, som beskrivs genom de nedan förtecknade värdena. Sammantagna och var för sig representerar de Riddarholmens stora värde som historisk och kulturhistorisk miljö.

Franciskanerordens bevarade konventsbyggnader utgör Stockholms bäst bevarade medeltida byggnadskomplex

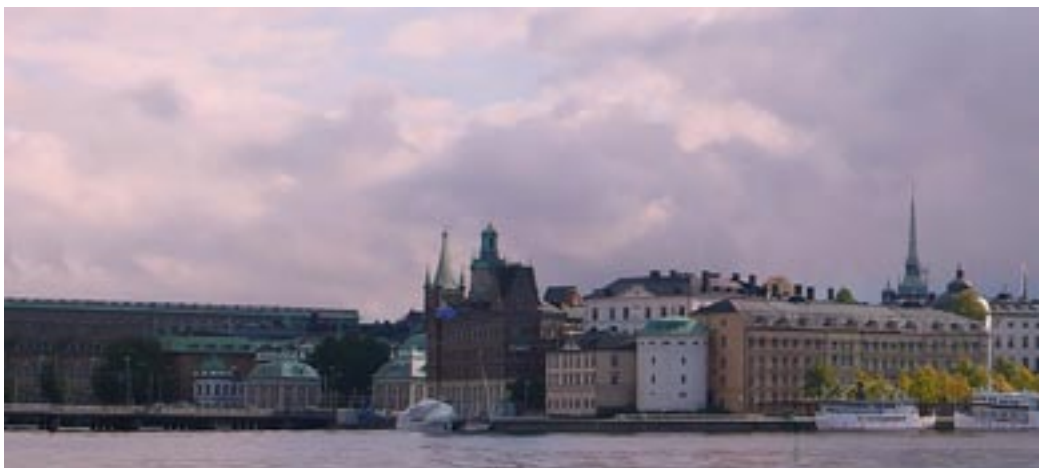
- Riddarholmskyrkans rumsvolymer och stomme utgör Stockholms bäst bevarade medeltida byggnad. Kyrkan förmedlar en stark upplevelse av autenticitet.
- I byggnaderna söder om Riddarholmskyrkan bevaras murar och rum, som ingått i konventet. Unikt är ett rum täckt av ett stjärnvalv med målningar som tillskrivits Albertus Pictors skola.
- Att franciskanermunkar, som levde på allmosor, grundlade sitt konvent år 1270 i utkanten av bebyggelsen tyder på att Stockholm vid den tiden var etablerad som stad.

De bäst bevarade resterna av befästningsverken kring det medeltida och vasatida Stockholm

- Sedan äldsta tid var Stockholms stadsmurar av central betydelse för försvaret av staden och kungamakten.
- Försvarslinjen på Riddarholmen uppfördes av Gustav Vasa, vars maktställning hotades av nordiska tronpretendenter och inhemska upprorsmän. De nedre våningarna av Birger Jarls torn och Wrangelska palatsets södra torn, Vasatornet, var dåtidens modernaste försvarstorn med tjocka murar byggda för att motstå kanoneld av järnkulor.

Rikets centrum under stormaktstiden

- Tomterna på Riddarholmen uppläts till höga adelsmän, som då innehade de högsta statliga ämbetena, för att de där skulle uppföra sina representativa bostadshus. Trots att palatsen idag saknar den ursprungliga rika utvändiga dekoren bevarar byggnaderna karaktäristiska drag av stormaktstidens arkitektur. De visar på arkitektoniska influenser från kontinentens storstäder, som förmedlades dels genom adelsmännens egna resor, fälttåg och uppdrag ute i Europa, dels genom inkallade arkitekter, byggmästare och hantverkare. Arkitekterna blev en ny yrkesgrupp inom den svenska byggnadskonsten.
- Palatsens till stora delar bevarade planlösningar och våningsindelningar visar högadelns ambition att skapa en storslagen representationsmiljö i sina privathem. De är uppförda i tre våningar; i den välvda bottenvåningen låg ekonomiutrymmen och rum för tjänstefolk, våning 1 tr. utgjorde bostadsvåningen och översta våningen var avsedd för representation med stora festsalar och gästrumsviter.
- Riddarholmskyrkan utsågs under stormaktstiden till gravkyrka för kungahuset och högadeln. Riddarholmskyrkans krans av gravkor, med höga arkitekturhistoriska värden, började uppföras för Gustav II Adolf samt hans närmaste fältherrar Johan Banér och Lennart Torstensson. Delar av den för de kungliga begravingarna planerade paradgatan från Stockholms slott till Riddarholmskyrkan förverkligades genom en öppen plats öster om kyrkan och en framför Riddarhuset, breddningen av Storkyrkobrinken på 1650-talet och anläggandet av Birger Jarls torg i början av 1800-talet.
- När kungafamiljen blev bostadslösa efter slottsbranden 1697 valdes ett av stormaktstidens största privatpalats Wrangelska palatset som tillfällig kunglig representativ bostad. Palatset kallades därför ibland för Kungshuset.

Lång tradition som Sveriges administrativa centrum

- Efter branden i slottet Tre Kronor flyttade centrala ämbetsverk in i palatsen runt den tillfälliga kungliga bostaden i Kungshuset.
- Sedan kungafamiljen år 1754 flyttat in i det nya slottet stannade flera ämbetsverk kvar i byggnaderna på Riddarholmen. Efterhand övertog den från 1700-talet växande statliga administrationen alla adelspalats och efter 1900-talets expansion av de statliga verken är de idag till största del upplåtna till Domstolsverket. Svea hovrätt har funnits i Wrangelska palatset sedan 1756.
- Ett av de första civila kontorshusen i landet uppfördes 1804 för Kammarrätten, som fortfarande finns kvar i byggnaden. Planlösningen med långsgående mittkorridorer ritades av fortifikationsofficer Carl Fredrik Bouck och fasaderna i stram nyklassicism gestaltades av flottans arkitekt Fredrik Blom.

Den tidiga industrialismens byggande och verksamhet präglar de yttre delarna

- Spåren efter den tidigare funktionen som en av landets största ångbåtshamn finns kvar i form av de breda kajerna, som idag är rensade från lagerbyggnader och tullhus.
- Stenstadens kvarterstruktur och större skala präglar ny- och ombyggnaderna efter 1880 i skarp kontrast till medeltidens konvents- och stormaktstidens palatsanläggningar, vars huvudbyggnader blivit solitärer efter rivning av flyglar, trädgårdar, ekonomibyggnader och avskärmande murar.
- Det sena 1800-talets formvilja och nya material har skapat Norstedts & Söners monumentala nyttobyggnad som genom sin livliga arkitektur annonserar förlagsverksamheten ut mot staden.
- Riksarkivet, som i det närmaste är oförändrat sedan byggnadstiden, är uppfört i en blandning av traditionell och för tiden ny teknik.

En kontinuerlig utveckling av planstrukturer

- Riddarholmens yta har efterhand utvidgats genom landhöjning och utfyllnader, först genom olaga tippning av sopor sedan genom planerad utfyllnad för kajer.
- Som ett led i brandskyddsarbetet anlades de breda gatorna, brandgatorna, Wrangelska backen (1803) och Tryckerigatan (1880-talet).
- Birger Jarls torg, som tillkom i början av 1800-talet, utgörs av dels Riddarholmskyrkans kyrkogård, vars funktion för begravingar upphörde i enlighet med tidens romantiska och hygieniska idéer om att flytta begravningsplatserna till städernas utkanter, dels Wrangelska palatsets ekonomigård, vars byggnader inte längre hade kvar sin funktion och därför revs.
- För gatornas och kajernas stenläggning har under 1990-talet senare del använts material, kullersten och gatsten i olika format, som förekommit från medeltid fram till 1960-talet. I början och slutet av backar bevaras en speciell äldre läggningsteknik i den s.k. häststenen, som är lagd med ojämn yta, uppstickande hörn och breda fogar för att hindra hästarna från att halka.

Strindberg och Riddarholmen

- Riddarholmen, som var en del av August Strindbergs uppväxtmiljö, har bidragit till både scenerier och handlingar i dennes litterära verk som Tjänstekvinnans son, Röda rummet, Svenska öden och äventyr, Skärkarlsliv, Det nya riket och dramat Kristina.

Bilden visar Riddarholmen sedd från Norr Mäljarstrand.

Riddarholmens byggnader

Norstedts hus

På 1830-talet inköpte P A Norstedt & Söner tomten som tidigare bl a ägts av Handelsman Adolf Ludvig Levin. 1875 började man planera för en större tryckeri- och kontorbyggnad. I en överenskommelse med Kronan avsattes mark för en brandgata mot det tänkta Riksarkivets tomt. Det nya tryckerikomplexet uppfördes i tre etapper under åren 1882-91 efter ritningar av Magnus Isaeus.

Schering Rosenhanes palats

Detta palats i fransk klassicism uppfördes 1652-56. Arkitekter var Nicodemus Tessin d.ä. och Jean de la Vallé. Byggherre var riksrådet och diplomaten Schering Rosenhane. Från 1778 och ca hundra år framåt ägde Frimurarna huset. Två stora flyglar byggdes för att inrymma ordenssalar.

Överkommissariens hus

Huset uppfördes vid mitten av 1700-talet som bostad för överkommissarien för G eneralassistansekontoret men är uppfört på platsen för en stallbyggnad av sten som fanns här från mitten av 1600-talet. Sjöfasaden fick sitt nuvarande utseende på 1860-talet.

Birger Jarls torn

Murverket i de nedre våningarna utgörs av ett försvarstorn som Gustav Vasa lät uppföra på 1520-talet. Vid mitten av 1700-talet byggdes tornet på efter ritningar av Carl Hårleman. Tornet byggdes om till kontor 2006.

Gamla Auktionsverket

Raden av byggnader tillkom under ett flertal etapper under 1700- och 1800-talet. Här fanns från 1770-talet till 1890-talet ett pantlånkontor och auktionshall.

Wrangelska palatset

På 1660-talet lät fältmarskalken Carl Gustaf Wrangel bygga till och om ett äldre palats. Arkitekt var Nicodemus Tessin d.ä. Efter branden 1697 då slottet Tre Kronor förstördes flyttade kungafamiljen in här. Först 1754 kunde den dåvarande kungafamiljen flytta tillbaka till det nya Kungliga slottet. 1802 skades huset svårt vid en brand och en ombyggnad efter ritningar av C G Gjörwell påbörjades 1805 då byggnaden i stort sett fick sitt nuvarande yttre utseende. Svea hovrätt finns sedan 1756 i byggnaden.

Stenbockska palatset

Riksrådet Fredrik Stenbock och hans hustru Katarina de la Gardie lät bygga detta palats på 1640-talet, deras vapen sitter fortfarande kvar över porten. Trettio år senare förlängdes och moderniserades palatset efter ritningar av Nicodemus Tessin d.ä. Under åren 1863 - 1968 var byggnaden depå för Riksarkivet. Efter att arkivet flyttat renoverades huset under 1970-talet.

Gamla Riksarkivet

Byggnaden är en av Sveriges få kvarvarande institutionsbyggnader i riddarromantisk stil, ritad 1888 av A F Nyström. Den ståtliga tegelbyggnaden var en av de första i Stockholm med centralvärme och hiss. Den var högst modern för sin tid med en sinnrik "klimatanläggning" och för arkivändamålet specialutformade hyllsystem.

Kammarrättens hus

Tidigare Cruuseska huset, ett 1600-talspalats som till stora delar förstördes vid en brand 1802. Ett smalt, högt hus, ritat av tidens kände arkitekt Fredrik Blom, uppfördes för Kammarrätten på resterna av palatset. Det var ett av de första renodlade kontorshusen i landet.

Hessensteinska huset

Uppfördes på av 1630-talet av Bengt Bengtsson Oxenstierna. På 1740-talet ägdes huset av Fredrik I:s illegitime son med Hedvig Taube, Fredrik von Hessenstein. Nuvarande fasadgestaltning härrör från en ombyggnad 1853.

Riddarholmskyrkan

Kyrkan började byggas 1280 som klosterkyrka för franciskanermunkarna, gråbröderna. Tornet tillkom under 1500-talets andra hälft. En brand 1835 förstörde den kopparklädda tornspiran som ersattes med en genombruten spira av gjutjärn. Kyrkan blev under 1600-talet kunglig begravningskyrka och omges av en krans av kungliga och adliga gravkor.

Hebbeska huset

Uppfördes ursprungligen på 1630-talet för riksrådet Johan Sparre. Inköptes 1760 av kommerserådet B B Hebbe. År 1865 inköptes det av riksdagen och byggdes om tillsammans med riksdagshuset. Arkitekt var Johan Fredrik Åbom.

Gamla Riksdagshuset

Den norra delen uppfördes som palats vid slutet av 1600-talet på rester av Gråbrödraklostret som fanns här fram till reformationen. Rester av klostrets byggnader ingår i källarna. Under åren 1835-1865 sammanträdde här de tre ofrälse stånden, präster, borgare och bönder. När tvåkammarriksdagen infördes 1866 blev detta det första riksdagshuset. Ombyggnaden utfördes av Johan Fredrik Åbom. Då riksdagen 1905 flyttade till Helgeandsholmen byggdes huset återigen om, denna gång av Aron Johansson och fick en stor tillbyggnad mot söder.

Gymnasiehusen

Östra gymnasiehuset utgörs delvis av medeltida rester från en av klosterlängorna. I bottenvåningen finns ett rum med målat stjärnvalv kvar från den tiden. Under andra halvan av 1600-talet byggdes huset om till adelspalats. Från början av 1800-talet fanns här en gymnasieskola. Västra gymnasiehuset uppfördes som fatbur för Kungliga slottet 1806. På 1850-talet utvidgades gymnasiet till även fatburen och båda husen byggdes om och sammanbands med en gång mellan byggnadernas översta våningar.

Sparreska palatset

Palatset ritades av Tessin d.ä. för riksrådet P E Sparre. Fasaderna har kvar sin 1600-talskaraktär med synliga ankarslut och sandstensprotal mot vattnet, krönt av Sparres och hans två hustrurs vapen. Åren 1763-1776 ägdes huset av den förmögne läkaren David von Schulzenheim, kungafamiliens livmedikus. I nedre botten inrättades ett barnbördshus med tio sängar.

Flygfoto från Stadsbyggnadskontoret, Lennart Johansson.

Planer, bestämmelser och avtal

Statligt byggnadsminne

Riddarholmen, förutom Norstedtsfastigheten, det vill säga fastigheterna Gråmunkeholmen 3, Riddarholmen 1:16 och 1:18, är byggnadsminne enligt förordningen SFS 1988:1229. För byggnadsminnet finns skyddsföreskrifter beslutade av regeringen. Föreskrifterna ändrades senast 1993 och skyddar såväl byggnadernas yttre, stomme och delar av interiörerna, som den yttre miljön.

Alla förändringar i strid med föreskrifterna är tillståndspliktiga. Riksantikvarieämbetet (RAÄ) är tillsynsmyndighet.

KULTURDEPARTEMENTET	Bilaga till Regeringsbeslut 1993-06-10, nr 10
Bilaga 7	
Skyddsföreskrifter för Riddarholmen, kv Gråmunkeholmen 3, som består av Schering Rosenbanes palats, Wrangeliska palatset, Birger Jarls torn, Överkommissarierna hus, Kammarättens hus, Sparreska palatset, Gymnasiebussen, Gamla Riksdagsbusset, Heussenstiernska huset, Stenbockska palatset, Gamla Riksarkivet och Riddarholmskyrkan samt för fh Riddarholmen 1:16 och 1:18, Stockholms kommun och län	
1. Byggnaderna får inte rivas, flyttas eller till sitt yttre byggas om eller på annat sätt förändras.	
2. Ingrepp får inte göras i byggnadernas stomme, ursprunglig rumindelning eller äldre fast inredning. Även ytskikt i form av dekorativt måleri eller annan utsmyckning är skyddade.	
3. Byggnaderna skall underhållas så att de inte förfaller. Vård- och underhållsarbeten skall utföras med traditionella byggnadsmaterial och metoder på ett sådant sätt att det kulturhistoriska värdet inte minskar.	
4. Riddarholmen får inte ytterligare bebyggas. Inte heller får sådana åtgärder vidtas med mark, vegetation och kajer att Riddarholmens karaktär förvanskas.	
Om det av särskilda skäl är nödvändigt att ändra byggnadsminnet i strid med skyddsföreskrifterna skall ansökan om tillstånd enligt 6-7 §§ förordningen (1988:1229) om statliga byggnadsminnen m.m. lämnas in till Riksantikvarieämbetet.	
Länstyrelsen lämnar råd i fråga om underhåll av byggnaderna och värden av det kringliggande området.	

Skyddsföreskrifter för Riddarholmen tillhörande beslut om byggnadsminne.

Fornlämningsområde

Riddarholmen ingår i fornlämningsområde RAÄ 103. Alla markgrepp och allt grävarbete kräver tillstånd. Tillstånd för schaktning söks hos Länstyrelsens kulturmiljöenhet. Schaktarbetena följs sedan av arkeologer.

Kartan från Stadsmuséet visar var man schaktat och gjort arkeologiska iakttagelser på Riddarholmen. Tillståndsplikten gäller även vid schaktning i de grönmarkerade områdena, eftersom man i många fall inte grävt i botten alternativt sparat konstruktioner som kommit fram.

Karta från Stockholms Stadsmuseum.

Översiktsplan 99

Gällande översiktsplan för Stockholms stad är Översiktsplan 1999 Stockholm (ÖP 99). En översiktsplan är inte juridiskt bindande på samma sätt som en detaljplan. Översiktsplanen redovisar de allmänna intressena; grunddrag i mark- och vattenanvändning, kommunens syn på hur den byggda miljön ska utvecklas och bevaras samt hur kommunen avser tillgodose riksintressen.

Speciellt bevarandeområde

På gällande översiktsplans markanvändningskarta är Riddarholmen markerad som "Speciellt bevarandeområde" och återfinns också på kartan över kulturhistoriskt värdefulla miljöer och riksintressen för kulturmiljövården. Se vidare under rubriken Riksintresse för kulturmiljövården.

Ekologiskt särskilt känsligt

ÖP 99:s karta för ekologiskt särskilt känsliga områden pekar ut ett område runt Stockholms ström inklusive allt vatten kring Riddarholmen som ett "Vattenområde av betydelse för fiskars vandring och lek". Det är ojämnt vattenflöde som gör området särskilt känsligt.

Enligt miljöbalkens hushållningsbestämmelser skall särskilt känsliga områden så långt möjligt skyddas. I ÖP 99:s textdel sägs bland annat att "Inom de ekologiskt särskilt känsliga områdena ställs särskilda krav på hänsyn vad gäller dagvattenhanteringen och andra utsläpp av föroreningar till mark och vatten, ...".

Strandskydd saknas

Det generella strandskyddet i Sverige har tillkommit för friluftslivets behov samt för att bevara goda livsvillkor för djur- och växtlivet. Strandskyddet gäller generellt, men i områden med gällande stadsplan eller generalplan bara om så särskilt bestämts. För Riddarholmen, i likhet med huvuddelen av Stockholms stad, har inget sådant beslut fattats och därmed finns inget formellt strandskydd att beakta.

Utsnitt ur markanvändningskartan från Översiktsplan 1999. Brunt markerar stenstaden, grönt markerar speciellt bevarandeområde, streckad fyllt linje visar reservat för järnväg, streckad ofyllt linje visar reservat för järnvägstunnel.

Flera riksintressen redovisas i ÖP

Begreppet riksintresse återfinns i kapitel 3 och 4 i Miljöbalken (MB) samt i Plan- och bygglagen (PBL). Statliga sektorsmyndigheter pekar ut riksintressen varefter kommunen i sin översiktsplan redovisar hur riksintresset ska tas tillvara.

Riksintresse för kulturmiljövården

Stockholms innerstad med Djurgården är riksintresse för kulturminnesvården. Enligt miljöbalkens hushållningsbestämmelser skall områden av riksintresse skyddas mot åtgärder som påtagligt kan skada kulturmiljön (3 kap 6 §).

ÖP 99 stödjer sig på beskrivningen av riksintresset i rapporten "Riksintressanta kulturmiljöer i Sverige" från Riksantikvarieämbetet 1990. Där sägs om Stockholms innerstad bland annat: "... Stockholms roll som rikets politiska och administrativa centrum sedan tidig medeltid har medfört att utvecklingen inom byggnad- och stadsplanekonsten fått särskilda uttryck, med alla epoker väl representerade: Staden mellan broarna med gatunät och bebyggelse som främst speglar medeltid och stormakts-tid. 1600-talets stadsstruktur. ..."

Inom riksintresseområdet har miljöer och drag i staden som väl speglar olika epoker valts ut. ÖP 99 lyfter fram: "Riddarholmen utgör genom sin koncentration av 1600-talspalats kring Riddarholmskyrkan en unik miljö." Till översiktsplanen hör en byggnadsordning som ger vägledning till hur kulturvärdena ska tas tillvara.

Kulturmiljökartan säger för Riddarholmen att: "särskild uppmärksamhet behöver ägnas åt kulturhistoriska värden". I Byggnadsordningen står att: "Gamla Stan och Riddarholmen bevaras, vidmakthålles och vårdas. Det offentliga rummet utformas efter den historiska miljöns krav."

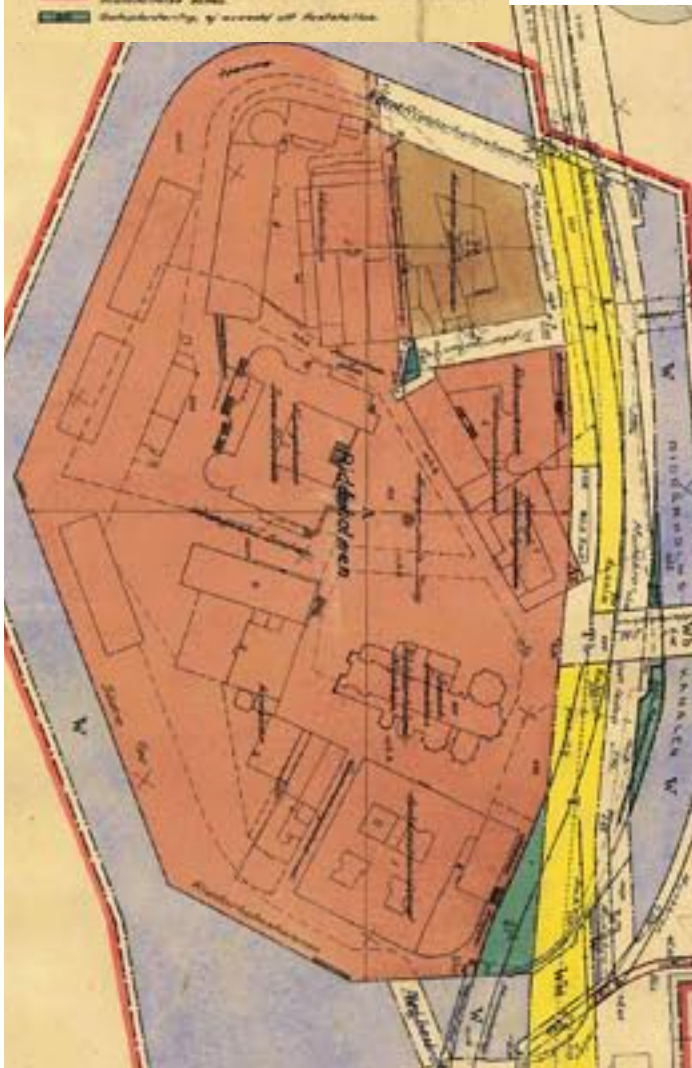
Riksintresse för järnväg

Bestämmelser om riksintressen för anläggningar för kommunikationer finns i miljöbalken. 3 kapitlet 8 § MB: Mark- och vattenområden som är särskilt lämpliga för anläggningar för ..., kommunikationer, ... skall så långt möjligt skyddas mot åtgärder som kan påtagligt försvåra tillkomsten eller utnyttjandet av sådana anläggningar.

I ÖP 99 är "Järnvägsnätet med tillhörande person- och godsterminaler – Västra stambanan (Stockholm C-Ålvsjö-Stuvsta) med tredje spåret över Riddarholmen ..." utpekade som riksintresse för kommunikation. Banverket har 2006 gjort en förnyad bedömning av järnvägens riksintressen och har då även med Citybanan.

Detaljplaner

Äldre statliga områden saknar ofta stadsplan (numera detaljplan) då staten före PBLs införande 1987 inte behövde ha en stadsplan för sitt byggande. För Riddarholmen finns dock två gällande planer från 1942 och 1956, och det pågår nu planarbete för Citybanan vilket inkluderar delar av Riddarholmen under mark. Gemensamt för de tre planerna är att de har som huvudsyfte att reglera utbyggnaden av väg respektive järnväg.

Gällande planer

För Riddarholmen gäller i huvudsak Stadsplan PI 2596 A från 1942. Den största delen, dvs den statliga delen, av Riddarholmen avsätts som mark för allmänt ändamål utan närmare precisering. Planen reglerar inte var det får byggas och var det ska hållas obebyggt. Inte heller görs det någon åtskillnad mellan trafikytor och kvartersmark. Norstedts fastighet däremot avsätts för "affärs-, kontors- eller liknande ändamål" och kringliggande gator är gatemark i planen. Någon genomförandetid för denna plan återstår inte. Planen fortsätter att vara gällande men staden kan upphäva planen utan att bli ersättningskyldig till fastighetsägarna.

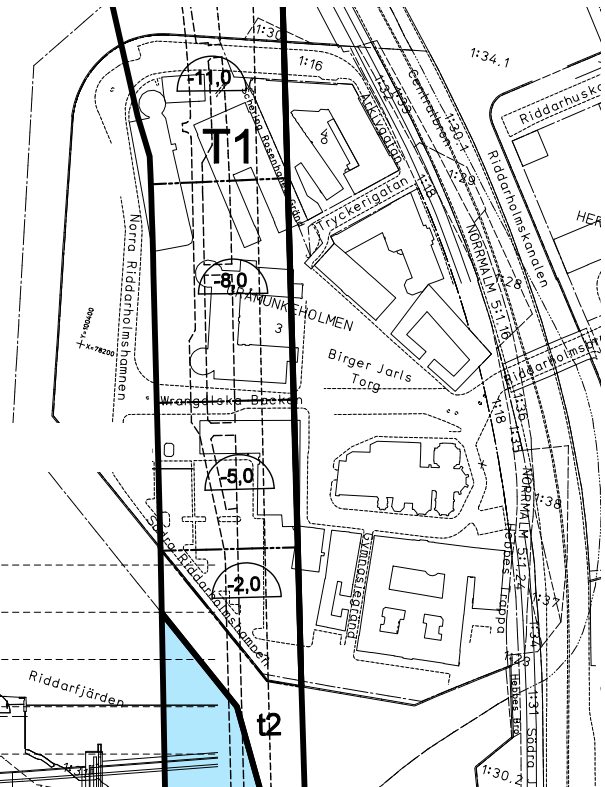
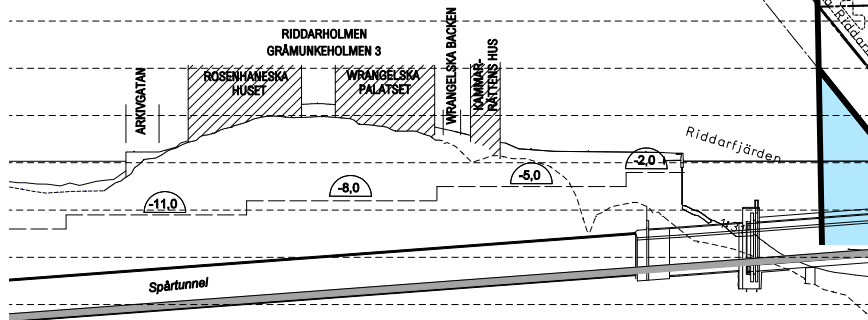
1956 gjordes Stadsplan PI 4500 för breddning av Munkbroleden, någon egentlig skillnad för Riddarholmen innebar inte planen förutom att planering vid Hebbes trappa försvann.

Del av Stadsplan 2596 A från 1942 med beteckningar till vänster. Stadsplan PI 4500 från 1956 ovan. Röd linje markerar plangränserna.

Ny detaljplan för Citybanan

En ny detaljplan har tagits fram för Citybanans dragning genom Stockholm. Planen har i maj 2008 antagits men överklagats. Planen är utformad som tillägg till gällande planer. För Riddarholmen innebär planen att lägsta nivåer för schaktning, spontning, pålning, borring eller andra ingrepp i undergrunden regleras. För södra holmen blir nivå -2 meter från stadens nollplan för att sjunka ner till -11 meter i norra delen. Dessa begränsningar för ingrepp och därmed grundläggning försvårar byggnation eller nya anläggningar på södra delen av Riddarholmen.

Utsnitt ur planförslaget för Citybanan TDp-2007-36070-54.
Till vänster sektion; ovan plankartan.

Förutsättningar för ny detaljplan

Med stöd i den gällande detaljplanen för Riddarholmen är det möjligt att ge bygglov för olika förändringar inklusive nya byggnader. Det finns dock möjlighet för staden att med hänvisning till "detaljplanekravet" neka bygglov. Det finns emellertid ingen anledning att göra en ny detaljplan för eventuellt anläggande eller byggnation om inte en tänkt förändring är så stor att staden vill att den prövas i en detaljplaneprocess.

En planprocess omfattar enligt PBL olika lagreglerade skeden: programskede, planskede, utställning, antagande och fram till laga kraft. I Stockholms stad är 18 månader en vanlig tid för framtagande av en detaljplan med normalt förfarande. För en eventuell ny detaljplan på Riddarholmen bör man räkna med en längre tid. Planer av stort intresse brukar endast godkännas i byggnadsnämnden och går sedan vidare för beredning och antagande i fullmäktige vilket tar ett antal månader. Riddarholmen har ett stort allmänintresse varför man får räkna med att planprocessen kommer att följas noggrant och många synpunkter kommer att komma in under samråd och utställning. Synpunkter som inte tillgodosetts ger, på vissa villkor, rätt att överklaga vilket också ofta görs.

I gällande plan är gatumarken kring Norstedts allmänplatsmark. Den är dock numera ägd av Statens

fastighetsverk som också har skötselansvar. En detaljplaneändring för gatumarken eller ett tillägg till gällande plan kan vara ett sätt att tydligt reglera huvudmannaskapet. En sådan detaljplaneändring med huvudsakligen administrativ innebörd torde kunna göras enklare.

Krav på behovs-/ miljöbedömning

Ett planarbete startar alltid med en så kallad behovsbedömning av miljöprovning eftersom det finns krav i PBL och MB på att om en förändring innebär en betydande miljöpåverkan eller om platsen är särskilt känslig ska en miljöprovning med en miljökonsekvensbeskrivning göras. En ny detaljplan inom ett byggnads- och fornminnesområde som Riddarholmen kommer med stor sannolikhet att vid behovsbedömning anses vara känslig av kulturmiljöskäl och därmed ska planen behandlas som "betydande miljöpåverkan" och en miljökonsekvensbeskrivning ska göras.

Bygglov

Bygglov för olika fysiska åtgärder kan ges permanent eller som tillfälligt bygglov (upp till 10 år). För Stockholms stad ansvarar Stadsmuseet för inventering och klassificering av värdefulla byggnader och anläggningar vilka används som underlag bland annat vid bygglovprövning.

Fastigheter på Riddarholmen

Staten har länge varit ägare till huvuddelen av Riddarholmen. 1993 övertog Statens fastighetsverk ansvaret för de statliga byggnaderna på Riddarholmen från Byggnadsstyrelsen. Statens fastighetsverk äger fastigheterna Gråmunkeholmen 3 och Riddarholmen 1:16 och 1:18. Fastigheten Gråmunkeholmen 4, "Norstedts fastighet", ägs av privat bolag.

För fastigheten Riddarholmen 1:30, som består dels av vatten norr om Riddarholmen dels av kajen vid tunnelbanan, står Stockholms stad som taxerad ägare. Även för fastigheterna Riddarholmen 1:31 och Gamla Stan 1:34 som är angränsande vattenområden står Stockholms stad som taxerad ägare. Enligt uppgift är lagfartsförhållandena outredda för dessa fastigheter.

Avtal mellan staten och staden

Äldre avtal

Även om staten sedan länge ägt merparten av Riddarholmen, har staden stått för drift och underhåll av offentliga platser. Under 1900-talet har det upprättats flera avtal om ansvar och åtgärder på Riddarholmen mellan stat och kommun.

1940 upprättades ett avtal om att staten skulle överta all mark på Riddarholmen 1948, men kommunen åtog sig skötsel och underhåll av offentliga platser och hamnar.

1961, när hamnrörelsen minskat, fick kommunen rätt att bygga om delar av kajerna till rekreations- och uppehållsplatser samt ordna gångstråk och parkeringsplatser. 1971 skrevs ett avtal för jorduttag till åskledare.

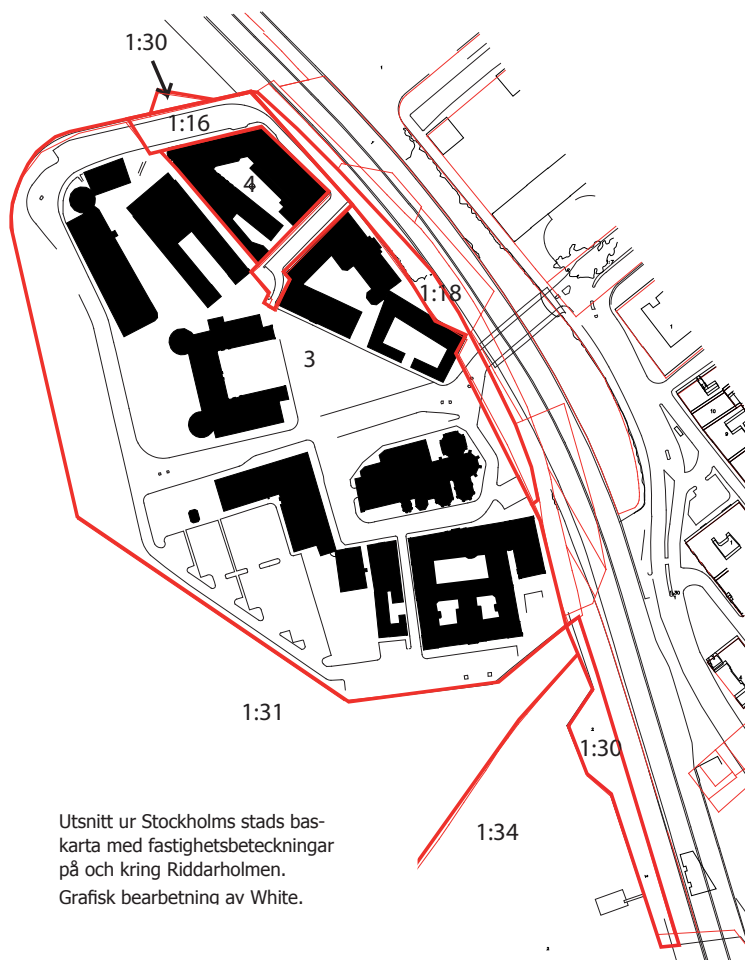
1978 års avtal mellan Byggnadsstyrelsen och kommunen tillkom med anledning av en kajreparation. Dessutom justerades tidigare avtal om skötsel av offentliga områden.

Med ett avtal 1985 tillkom en bestämmelse i 1961 års avtal om upplåtelse av mark för servering.

1992 års tillägg till 1961 års avtal tillkom för ändring av bestämmelser om fördelning av parkeringsytor och parkeringsavgifter.

Gällande avtal om skötsel mm

I en slutlig överenskommelse, daterad 19 december 1997, fastslås att kommunens engagemang på Riddarholmen upphör från 1 januari 1998. Det nya avtalet ersätter samtliga tidigare avtal mellan staten och kommunen.

Utsnitt ur Stockholms stads bas-karta med fastighetsbeteckningar på och kring Riddarholmen.
Grafsk bearbetning av White.

Staten förbinder sig att hålla de obebyggda delarna tillgängliga för allmän trafik som offentlig plats. Vidare förbinder sig staten att bibehålla en genomgående gång- och cykelförbindelse i anslutning till järnvägsbron, samt att hålla lämpliga körförbindelser för motorfordon till Riddarholmen 1:16, till Hebbes Bro och till Munkbrohamnen. Staten avstår från anspråk på att kommunen ska lösa in mark som kan komma att bli allmän plats vid detaljplaneändring.

Staten ska, enligt avtalet, meddela kommunen när förändringar av de offentliga platserna planeras. Kommunen har då möjlighet att påkalla samråd. Kommunen behåller ägandet av tre offentliga skulpturer, men staten kan i samråd med kommunen flytta dem. Kommunen bibehåller den offentliga toaletten tom 2005.

Staten övertar den offentliga belysningen och dess ledningsnät men kommunen och dess bolag behåller övriga ledningar. Vidare reglerar avtalet ett antal frågor kring parkeringsplatser och trafikövervakning.

Staten förbinder sig att till och med 2002 upplåta kajplatser för reguljär persontrafik, och för två charterbåtar. Det finns i avtalet reglerat ansvar och kostnadsfördelning kring den kajreparation som då var planerad.

Avtal om fastighetsfrågor mm

I ett avtal skrivet i april 2006 om olika fastighetsfrågor på flera håll i staden finns Riddarholmen med under rubriken detaljplaneintentioner:

”Parterna är överens om att verka för att en ny detaljplan upprättas för Riddarholmen. Det nya planförslaget skall innebära att huvudmannskapet för all allmänplatsmark inom Riddarholmen överförs till staten. Så snart detaljplan som reglerar detta vunnit laga kraft skall 1997-års avtal som reglerar drift och underhåll av allmän platsmarken upphöra att gälla. Staden ansöker om planändring hos stadsbyggnadskontoret. Kostnaden för planändringen och eventuella kostnader hänförliga till densamma delas lika mellan parterna. Ett särskilt avtal som reglerar förhållandena mellan parterna ska upprättas.”

Allmänplatsmarken inom Riddarholmen består av gatemarken kring Norstedts som Statens fastighetsverk äger och enligt avtal också svarar för skötseln av. En ny detaljplan skulle göra huvudmannskapet tydligt.

Allmän och offentlig plats

Vad som är allmän och/eller offentlig plats och vad som gäller för dem stadgas dels i planlagstiftningen och dels i ordningslagen.

I detaljplaner regleras all mark som antingen allmän plats eller kvartersmark. För allmän plats är kommunen huvudman/ägare om inte något annat särskilt har reglerats. Att ett markområde redovisas som allmän plats får vittgående konsekvenser. Om inte kommunen redan äger marken får den rätt att exproprieras. Samtidigt ges markägaren rätt att få marken inlöst. Kvartersmark ägs av respektive fastighetsägare och är avsedd för bland annat bebyggelse, idrotts- och fritidsanläggningar, samt anläggningar för trafik, vatten, avlopp och energi.

Enligt ordningslagen är såväl allmän plats som viss kvartersmark, bland annat sådan som stadigvarande används för allmän trafik och hamnområden som används av allmänheten, offentliga platser. För offentliga platser, även om dessa ligger på kvartersmark och inte är i kommunal ägo, är det polisen och inte fastighetsägaren som ansvarar för att upprätthålla ordningen.

Inte allmän plats enligt detaljplan

På Riddarholmen är inte gator, torg och kajer allmänplatsmark enligt detaljplan utan kvartersmark. Undantaget är gatorna kring Norstedtsbyggnaderna som är gatemark enligt detaljplan. Statens fastighetsverk äger dock gatemarken kring Norstedts liksom man äger all annan mark förutom Norstedts fastighet.

Offentlig plats enligt ordningslagen och enligt avtal med kommunen

Oavsett vad detaljplanen säger är de för allmänheten öppna områdena offentlig plats enligt ordningslagen. Dessutom har staten förbundit sig i gällande avtal med kommunen att hålla de obebbyggda delarna tillgängliga för allmän trafik som offentlig plats.

Tillstånd för evenemang

Markupplåtelse

Stockholms Visitors Board som på stadens uppdrag ger service till evenemangsarrangörer listar Riddarholmen som en tänkbar plats för till exempel historiska evenemang och konserter som inte ger hög ljudnivå på arbetstid. De hänvisar eventuella evenemangsarrangörer till Statens fastighetsverk för markupplåtelse och rekommenderar att markfrågan är löst innan arrangören söker polistillstånd. Det är alltså evenemangsarrangören som ska lösa markupplåtelsefrågan och söka polistillståndet.

Om evenemangsplatsen hade varit allmän plats och i stadens ägo hade markupplåtelsen kunnat ske via staden utan att tillfråga Statens fastighetsverk.

Polistillstånd mm

Enligt Ordningslagen behövs polistillstånd för att ordna en offentlig tillställning eller allmän sammankomst på offentlig plats. Evenemangsarrangören ska se till att evenemanget inte orsakar risker, varken ur säkerhets-, brandskydds-, miljö- eller hälsoskyddssynpunkt, det vill säga bedriva egenkontroll. Polisens roll är att ta hänsyn till trafiksäkerhet, allmän ordning och säkerhet. Polisen remitterar ansökan till bland annat Brandförsvaret och Trafikkontoret. Ett beviljat tillstånd från polisen kan ha särskilda villkor för genomförandet som bifogas.

Stockholms Visitors Board påpekar också för presumtiva evenemangsarrangörer att markägarna kan ha egna villkor för markupplåtelsen, samt att för ett evenemang kan flera andra myndighetstillstånd bli aktuella till exempel från miljöförvaltningen.

Yttre miljö

Mitt på Riddarholmen ligger Birger Jarls torg. Riddarholmskyrkan står på torget som begränsas av byggnadsraden bakom kyrkan.

Riddarholmens siluett är en viktig del av Stockholms stadsbild. Den utgör med Riddarholmskyrkan och övriga märkesbyggnader symbol för Stockholms historiska centrum mot väster på samma sätt som Skeppsbron i Gamla stan gör mot öster.

Riddarholmen karaktäriseras av stora solitära byggnader oregelbundet placerade på en kuperad holme. Byggnadernas oregelbundna placering ger en stor variation av platsbildningar och utvändiga rum. Som kontrast till de definierade rummen mellan husen finns Birger Jarls torg och de stora öppna kajytorna mot väster och sydväst. Från Riddarholmsbron i öster leder ett stråk över Birger Jarls torg västerut ned till hamnen och utsikten över Riddarfjärden. Gatan delar holmen i en nordlig och en sydlig del. Hela den östra sidan är starkt påverkad och dominerad av den järnväg och trafikled som passerar mellan Gamla Stan och Riddarholmen.

Topografi och planstruktur

Det norra sidan av ön utgörs av en tydlig höjd. Från denna sluttar marken mot söder och Birger Jarls torg där den planar ut. Från torget fortsätter lutningen mot kajerna i väster och söder. Marken närmast vattnet består till största delen av utfyllnader och är relativt plan.

De norra kvarteren

Bebyggelsen på den höglänta delen i norr utgörs av stora solitära byggnader i väster och av kvartersbebyggelse i utefter järnvägen i öster. Byggnaderna har en varierad

Riddarholmen kan indelas i olika typer av miljöer. I norr på den högsta delen ligger byggnaderna oregelbundet placerade. I söder vid Riddarholmskyrkan bildar de en gemensam fasad mot Birger Jarls torg men är mera oregelbundet avslutade mot vattnet. Riddarholmskyrkan ligger solitärt och omges av torgets öppna yta. Västra sidan av ön utgörs av den före detta Riddarholmshamnens stora öppna plan.

placering som orsakats av de ursprungliga oregelbundna tomterna. Mellan husen finns gränder och platser av varierande form och lutning.

Birger Jarls torg

Centralt på ön ligger Birger Jarls torg. Mot söder, väster och norr definieras torget av de omgivande husens fasader och murar. Mot väster finns en öppning mellan Kammarrättens hus och Wrangelska palatset, Wrangelska backen, som leder ner till kajen och utsikten över Riddarfjärden på västra sidan. Mot öster är torget öppet mot Gamla stan och avgränsas från Centralbrons trafikled av ett kraftigt räcke. Denna östra del av torget utgörs av järnvägens överdäckning och är kraftigt störd av bullret från trafiklederna.

Riddarholmskyrkan och kvarteren i söder

Riddarholmskyrkan med sin krans av gravkor har en fri och öppen placering på den södra delen av torget. Kyrkan är väl synlig även från Gamla stan. Birger Jarls torgs yta avslutas rumsligt mot söder av Gamla Riksdagshusets och Gymnasiebyggnadernas fasader. Dessa kvarter söder och väster om kyrkan har en mera regelbunden struktur med fasader i liv mot kyrkan men med oregelbundna avslutningar mot kajerna och vattnet. Holmen söder om kyrkan domineras av Gamla Riksdagshusets byggnadskomplex.

Kajerna

I norr, väster och söder finns kajer på utfylld mark. Främst mot väster finns den stora öppna yta som tidigare utgjorde Riddarholmshamnen. Kajernas relativt plana ytor utgör en kontrast mot de kuperade inre delarna med sin bebyggelse. Sommartid är den västra kajen välbesökt men vintertid ligger den till stor del öde. Den västra hamnplanens öppna ytor används även sporadiskt för större eller mindre evenemang.

Byggnaderna på holmens norra del är oregelbundet placerade och skapar varierande rum och gränder.

Sommartid är uteserveringen på den västra sidan välbesökt men vintertid finns inget öppet café på Riddarholmen.

Entréer och stråk

Bron över Riddarholmskanalen

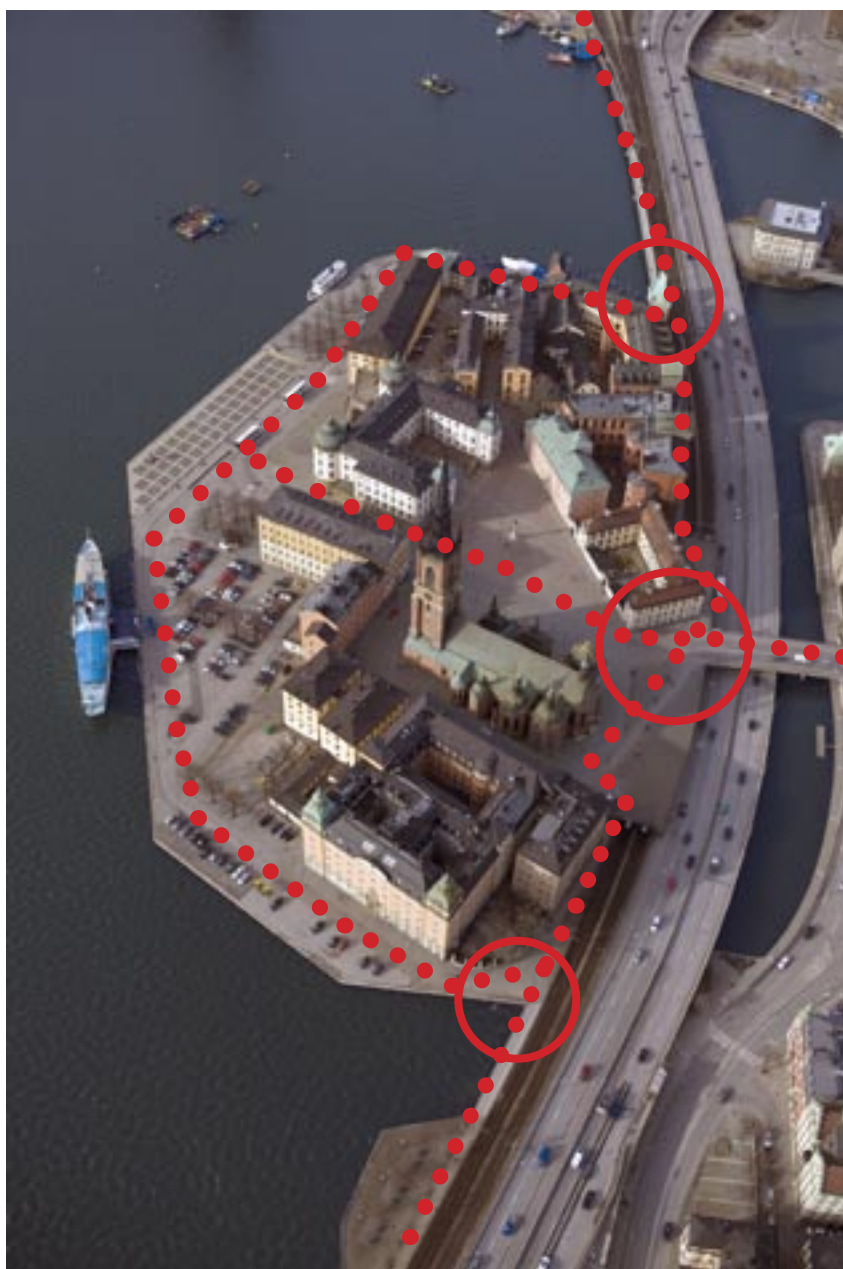
Huvudentrén till holmen och den enda anslutningen för biltrafik utgörs av en bro som leder från Riddarhustorget till Birger Jarls torg, över Centralbrons trafikled. Förbindelsen för gående är underdimensionerad med smala trottoarer vid övergången av den starkt trafikerade Munkbroleden. Även trottoarerna på Riddarholmsbron är smala.

Gång- och cykelvägar från norr och söder

Utefter järnvägen som passerar Riddarholmen löper en gång- och cykelväg som ansluter till holmen i norr och

söder. På grund av nivåskillnaderna finns trappor vid båda anslutningarna som försvårar den direkta förbindelsen. Gångvägen från söder utgör även entré från tunnelbanan vars västra utgång från Gamla stans station mynnar under järnvägen strax söder om Riddarholmen.

För samliga entréer för bil- cykel- och gångtrafik gäller att det saknas tydlig skyltning med anvisningar om vägar och stråk på och förbi Riddarholmen. Även markbehandling, räcken och kanter försvårar orienteringen och tillgängligheten. Läget i direkt samband med järnvägen och den starkt trafikerade Centralbron gör att hela området utefter Riddarholmens östra sida är kraftigt stört av trafikbuller.

Sjösidan

Även kajerna med sina stora öppna ytor är en möjlig entré. Vid den norra kajen nedanför Gamla auktionsverket finns en liten trafik med charterbåtar.

Stråk

Det viktigaste stråket på holmen går från Riddarholmsbron västerut över Birger Jarls torg via Wrangels backe ner till kajen i väster. Det används av bil-, cykel- och gångtrafik.

Stråket för gång- och cykeltrafik utefter järnvägen är mycket rörigt med räcken, stolpar och betongkonstruktioner som främst är utformade med tanke på järnvägstrafiken. Båda anslutningarna till ön i norr och söder upplevs, främst kvällstid, som otrygga med sliten miljö och bristfällig belysning.

Utefter kajerna runt ön finns ett promenadstråk som även nyttjas av cyklister, för att undvika trapporna i stråket utefter järnvägen. Den norra kajen är främst utformad för biltrafik och parkering med litet och otydligt utrymme för gångtrafiken.

Riddarholmen kan nås via tre angoringspunkter förutom sjövägen. Den enda förbindelsen för biltrafik är via Riddarholmsbron från Gamla Stan. I norr och söder ansluter gång- och cykelvägen som löper utefter järnvägen. Riddarholmsbrons fortsättning över Birger Jarls torg ned till västra kajen utgör huvudstråket på ön men även kajerna är en viktig, inte minst för cykeltrafiken. Flygfoto från Stadsbyggnadskontoret, Lennart Johansson.

Hur man som gående tar sig över till Riddarholmen från Gamla Stan är inte helt tydligt. Gångbanans trottoar på Munkbroledens motsatta sida är smal och upplevs som osäker när större turistgrupper ska ta sig över den starkt trafikerade gatan.

Vid den norra anslutningen av gång- och cykelväg finns en rik flora av stolpar, räcken, kantsten och markbeläggningar i varierande skick.

Service

På Riddarholmen finns två lunchrestauranger. En i Gamla Riksdagshuset och en personalrestaurang i Wrangelska palatset, som även är öppen för allmänheten. Dessa båda matställen är endast öppna dagtid. På Mälardrottningen finns hotell och restaurangverksamhet. Restaurangen i Gamla Riksdagshuset har även festvånings- och clubverksamhet. Det finns inga butiker på holmen.

För allmänheten finns en fristående wc-kur vid parkeringen på öns sydvästra del. Placeringen upplevs som avsides och otrygg.

Den södra gång- och cykelvägen till Riddarholmen har järnvägens betongfundament och stålstolpar i huvudhöjd.

I bakgrunden ses den wc-kur som finns vid parkeringen.

Markbeläggning

På Riddarholmen finns många varierande beläggningstyper från olika tidsepoker representerade. Några har återställts efter borttagande av asfaltsbeläggningar sedan Statens fastighetsverk övertog de offentliga platsernas skötsel och underhåll på holmen efter Stockholms stad den 1 juni 1998.

Beläggningar av sten

Birger Jarls torg domineras till stor del av kullersten som upplevs som en historisk beläggning. Nuvarande beläggning på torget tillkom 1997-98 då torget rustades upp och asfaltsbeläggningen revs.

För övrigt är storgatsten, ibland med inslag av smågatsten, Riddarholmens huvudsakliga markbeläggning. Den förekommer både som sammanhängande beläggning och som gångar i beläggning av kullersten. Dagens beläggning av storgatsten är till stora delar tillkommen under 1990-talet och senare.

Häststen, som är en variant av gatsten, förekommer i de brantaste backarna. Den ojämna ytan var ändamålsenlig för att förhindra hästar från att halka.

Smågatsten är en modernare markbeläggning än storgatsten. 1961 fick kommunen rätt att bygga om kajerna till rekreations- och uppehållsplatser. Under perioden 1964-1967 gjordes därför en del ombyggnader då smågatsten användes. Vid Evert Taubes Terrass användes smågatsten i en avvikande färgsättning, svart och grått, jämfört med Riddarholmens övriga markbeläggning, terrassen upprustades och lades om 1997.

Betongplattor och asfalt

Betongplattor förekommer på Riddarholmen endast i band på den försänkta kajen på Evert Taubes Terrass.

Asfaltsytorna på Riddarholmen är i huvudsak tillkomna efter 1950 då omfattande trafiktekniska utbyggnader gjordes. I samband med tunnelbanebygget under 1950-talet leddes trafiken provisoriskt över Riddarholmen.

Delar av den provisoriska trafiklösningens utformning finns fortfarande kvar i asfaltgator, refuger och höga kantstenar. Birger Jarls torg och norra kajen samt delar av den södra och sydvästra kajen var asfalterade och uppläts för parkering på 1950-talet.

Flera av asfaltsytorna är i dåligt skick. På sina håll blir vatten stående i lokala lågpunkter.

Asfalt har inte ansetts passa med Riddarholmens historiska miljö. På senare år har dessa ytor kontinuerligt minskats och ersatts med olika stenbeläggningar. Marken utanför Riddarhuskällaren upprustades 2001 och asfalten ersattes på vissa delar med befintlig storgatsten och kinesisk granit.

Trappor och murar

I en så pass kuperad stad som Stockholm har branter och höjdskillnader ofta tagits omhand med hjälp av terrasser och trappor.

På Riddarholmen finns en mängd trappor varav majoriteten är utförda av granit. Flera av dem har vilplan belagda med gatsten. Räckan är genomgående av smide av olika utseende. Vissa trappor är branta, bland annat Hebbes trappa, och i flera förekommer sättningar, vilket gör trapporna svåra att gå i.

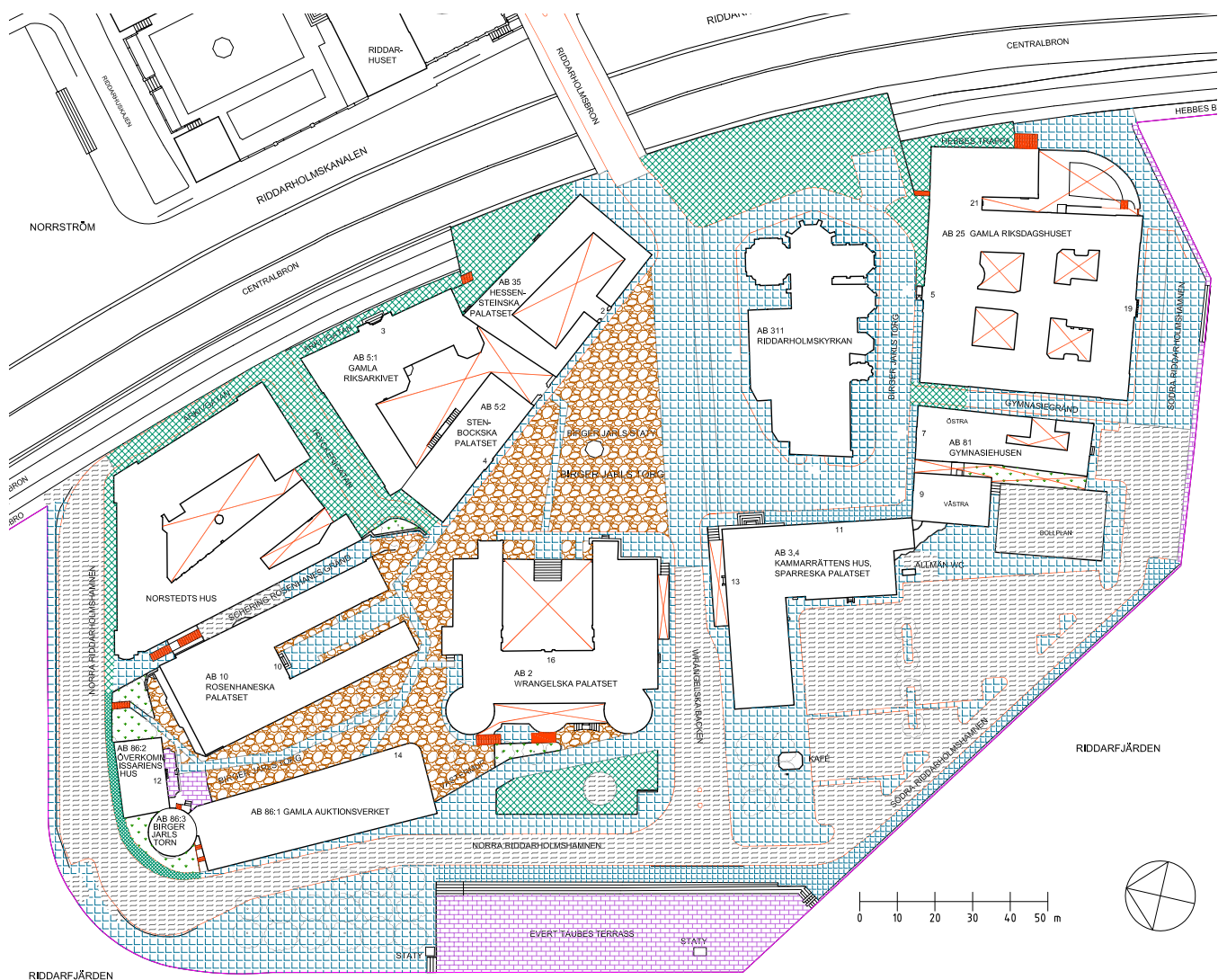
På Riddarholmen finns flera murtyper representerade. Här finns exempel på polygonmurar av oregelbundna naturstenar, kvadermurar av kvadratisk eller rektangulärt huggna stenblock och tegelmurar. I nyare delar finns även lägre betongmurar, till exempel vid västra kajen.

Storgatsten är Riddarholmens kanske vanligaste markbeläggning. Den förekommer på flera platser, runt riddarholmskyrkan och som här runt kaféet på västra Riddarholmskajen.

Trappor leder från stråket utefter järnvägen upp till det högre belägna Birger Jarls torg. Här ses den södra trappan.

Översiktlig redovisning av befintliga ytskikt på Riddarholmen, karta ur Tillgänglighetsinventering för Riddarholmen, 2007, Bach arkitekter.

- "Gårdsmark" ej inventerad
- Smågatsten
- Kullersten
- Asfalt
- Trappa
- Storgatsten inslag av smågatsten
- Slät stenbeläggning (olika typer) som uppfyller tillgänglighetskrav
- Gräs mm.

Foto av beläggningen på Birger Jarls torg. Kullersten genomkorsas här och var av stråk av storgatsten för att underlätta för gående.

Terrassen som på 1960-talet anlades på västra kajen har en beläggning av smågatsten lagd i mönster och med band av betongplattor.

Belysning

Befintlig yttre belysning på Riddarholmen har kommit till efter 1950-talet. Ingenting finns kvar av äldre armaturer men de som tillkommit sedan 1990-talet har fått en 1800-talsutformning lika Stockholm stads armaturer i Gamla stan. Sedan Statens fastighetsverk övertog ansvaret för öns yttre belysning har en arbetet på en inriktning för belysningsarbetet identifierats. Målet för Riddarholmen har varit en dämpad belysning med tydliga växlingar mellan ljus och mörker. Armaturer på fasad har valts på flera ställen, enligt skönhetsrådet har det historiskt varit en naturlig placering. I trånga gaturum är det också en fördel om belysningsstolpar går att undvika. Den sparsmakade ljussättningen innebär i vissa lägen att platser och passager upplevs som otrygga.

Riddarholmskyrkan har en svag fasadbelysning, inspirerad av månljus. Upplevelsen av kyrkan på Birger Jarls torg eller från Gamla Stan förtas emellertid av den starka belysningen av Centralbron från öster.

De senast tillkomna stolparmaturerna har utformats efter historisk förebild, här ett exempel på den södra kajen.

Upplevelsen av Riddarholmen i mörker från omgivande stadsdelar är splittrad. Bebyggelsen och Riddarholmskyrkans torn avtecknas svagt i mörkret men bländning från kraftiga ljuskällor på Mälardrottningen och ljusmaster på Evert Taubes terrass, som är betydligt starkare än öns övriga belysning, är det som dominerar stadsbilden på håll.

Stolparmaturer

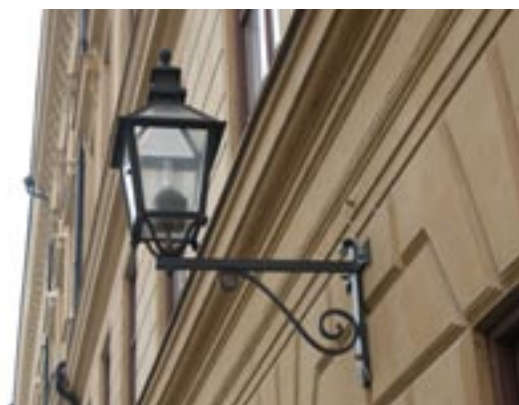
Stolparmaturer har placerats glest och är avskärmade uppåt, enligt modell från 1800-talet. Det finns också några äldre trafikarmaturer. Globerna längs kajerna och masterna vid Evert Taubes terrass är tillägg från 1960-talet. De nyaste tilläggen av stolparmaturer återfinns på Birger Jarls torg, vid järnvägsterrassen och utanför Riddarkällaren, på platsen som upprustats 2001. Ljusmasterna vid Evert Taubes terrass är mycket ljusstarka i förhållande till öns övriga belysning och har en utformning som hör ihop med kajens utformning.

Stolparmatur med glob från 1960-talet utanför Norstedts.

Fasadarmaturer

Tre typer av armaturer på fasad finns på Riddarholmen. Den äldsta, en trafikarmatur från 60-talet, finns på Gamla Riksarkivet. Kring Birger Jarls torg finns två typer av armaturer, nytillverkade efter äldre modell, en med kort och en med längre arm. Enligt upprustningsprogrammet från -99 är fasadarmaturerna lika de originalarmaturer som funnits på husen. Armaturer monterade på fasad har ansetts passa på alla byggnader utom Wrangelska palatset.

Exempel på tre typer av gatubelysning på fasad som finns på ön. Överst trafikarmatur troligen från 1960-talet, monterad på Gamla riksarkivet. Därunder fasadarmaturer från senare upprustningskedan, en med kort och en med lång arm.

Masterna vid Evert Taubes terrass har ett tydligt 1960-tals uttryck och hör samman med terrassens utformning.

Trafikarmatur, troligen från 1950-talet, på den norra kajen.

Skylltar, möbler och konst

Informationsskyltning

Skylltning på Riddarholmen finns för hela ön samt för enskilda byggnader. Tre typer kan identifieras, allmän skyltning av ön, historisk skyltning och skyltning till öns myndigheter. Skylltar som beskriver ön är placerade vid entrépunkter till holmen. En är placerad på Hessensteinska husets gavel efter Riddarholmsbron och en är placerad nedanför Hebbes trappa, vid entrén söderifrån över Hebbes bro.

Skylltning för de olika fastigheterna och myndigheterna har varierande profil. Skylltningen på holmen är av varierande kvalitet. Vissa skylltar har god läsbarhet medan andra har vissa brister.

De skylltar som finns på holmen följer inte SFV:s nuvarande skyltpolicy, eftersom de utformats innan den togs fram.

Trafikskyltning

Trafikskyltningen på Riddarholmen är omfattande och iögonfallande. På grund av att gator och parkeringar ligger såväl på allmänplatsmark som kvartersmark, vilka har olika regler, blir skyltfloran splittrad och på sina ställen överinformativ. Speciellt med tanke på att trafiken i huvudsak utgörs av trafikanter som känner till förhållandena på ön.

Möbler och konst

Möblering av den yttre miljön på Riddarholmen är mycket sparsam. Fasta bänkar saknas. På Evert Taubes terrass är vita träbänkar utplacerade sommartid. Bänkarna är hopkedjade för att inte kunna flyttas eller kastas i vattnet. På Birger Jarls torg nyttjas statyn som en sittmöjlighet av besökare.

Exempel på trafikskyltar som finns på Riddarholmen.

På Riddarholmen finns tre offentliga konstverk. På Birger Jarls torg står skulptören Bengt Erland Fogelbergs staty av Birger Jarl. På Evert Taubes terrass finns Willy Gordons staty av Evert Taube och på den nedsänkta delen står Christian Bergs skulptur Solbåten.

Ovan visas exempel på skyltning, en allmänhistorisk skyltning för hela Riddarholmen till vänster och skyltning för Hovrätten respektive Kamarrätten.

Vita hopkedjade bänkar på Evert Taubes terrass.

Statyn på Birger Jarls torg används som sittmöbel.

Solbåten av Christian Berg - rest 1966 vid Evert Taubes terrass.

Evert Taube, utförd av konstnären Willy Gordon.

Vegetation

Riddarholmen är relativt vegetationsfattig. Den äldsta vegetationen på holmen är sannolikt från 1850-talet. I de offentliga rummen finns få planteringar. Mellan husen finns enstaka större solitära träd. På västra och södra kajerna finns regelbundet placerade lindar som tillkom i samband med anläggandet av Evert Taubes terrass på 1960-talet.

Planteringarnas bakgrund

En översiktlig dokumentation av vegetationens utveckling på Riddarholmen är utförd av Catrine Arvidsson, 2007. Den visar att Riddarholmens vegetationsutveckling i stort följt rådande trender i övriga Stockholm. Före 1600-talet var ön till stor del naturmark med bete och inslag av trädgårdsodling för klosterverksamheten. Under 1700-talet tillkom adelspalats som i vissa fall hade trädgårdar med pergolor och trädplanteringar, ofta avsedda att beskäras. Kyrkogården kring Riddarholmskyrkan var inhägnad av träd.

Under tidigt 1800-tal var nordöstra delen av holmen lummigt grönskande. Träden vid den här tiden var oftast friväxande. Poppel var vanligt och solitärer förekom både på östra, norra och södra kajerna. Mot slutet av 1800-talet blev det generellt allt mer populärt med parker och trädplanteringar. Vid Hebbeska huset planterades flera kastanjer vid sekelskiftet 1900 och på terrassen norr om Wrangelska palatset växte vid slutet av 1800-talet

tre stora träd. Efter järnvägens dragning över holmen anlades ett promenadstråk med trädplantering utmed kanalen.

År 1904 hade flera av popplarna på ön försvunnit. Två lindar och en alm planterades utmed Rosenhaneska fasaden omkring 1950. Trädet i början av Tryckerigatan förmodas vara från samma tid. Ingen växtlighet finns dokumenterad vid Birger Jarls torn vid denna tid. Lindarna på västra och södra kajerna planterades efter att den provisoriska trafikleden över Riddarholmen tagits bort. Samtidigt förnyades planteringen i slänten vid Wrangelska palatset. Vid Hessensteinska palatset stod ett träd som tagits bort. Den äldsta vegetationen på holmen idag är sannolikt från 1860-talet.

Förändringar efter 1997

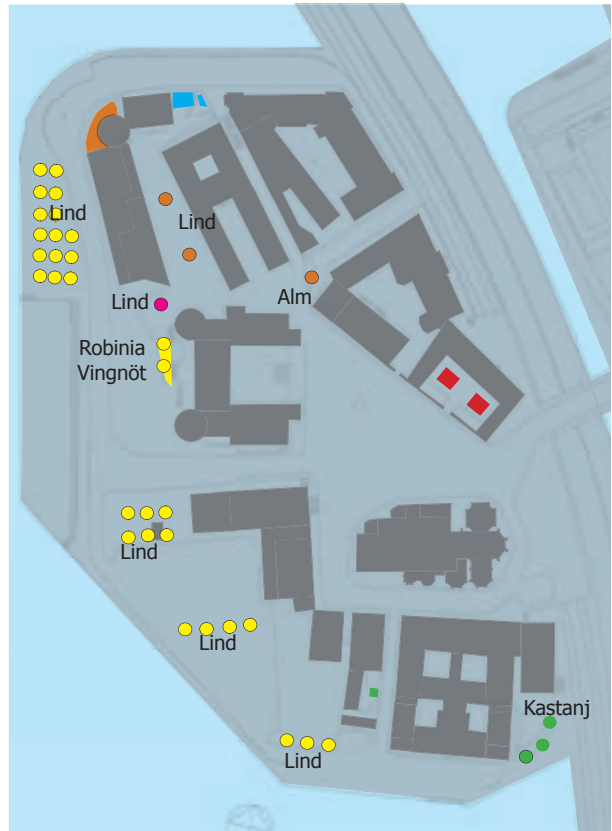
Sedan Statens fastighetsverk övertog skötseln av Riddarholmens vegetation har självföryngring skett av vingnöt vid Wrangelska palatset och föryngring av kastanj söder om Hebbeska huset. Två popplar på södra kajen, alm vid Rosenhanska och ask på terrassen invid Wrangelska palatset har tagits ner delvis på grund av dålig kondition utan att ersättas. Robinia i Wrangelska slänten har fallit av sig själv men föryngrar sig själv med rotskott.

Vegetationen på Riddarholmen karaktäriseras av solitära större träd mellan byggnaderna. På västra och södra kajerna finns mera sammanhängande trädplanteringar från 1960-talet.

Kastanjerna på bilden stod tidigare på Hebbeska husets gård. De planterades vid förra sekelskiftet men har under 2008 tagits ner och ersatts med nya.

■ 1860-tal ■ 1920-tal ■ 1950-tal ■ 1960-tal ■ 1990-2000-tal
■ Datering saknas men planteringen finns på foton från tidigt 1900-tal

Ovan visas en översikt över Ridrarholmens befintliga planteringar samt en grov datering. Tillägg från 1960-talet dominerar vegetationsbilden i den offentliga miljön.

Ovan visas planteringar intill Birger Jarls torn, troligen tillkomna på 1950-talet.

Planteringen på terrassen invid Överkommissariens hus. I det historiska materialet saknar den datering.

Tillgänglighet för funktionshindrade

Kullersten, häststen och stor- och smågatsten är i varierande grad svårforcerade för både fotgängare och cyklist, för personer med barnvagnar samt inte minst för personer med funktionshinder. Markbeläggningar av gat- och kullersten anses inte uppfylla gällande tillgänglighets-/framkomlighetskrav. Jämnt lagd storgatsten anses dock av Stockholms stad ge en acceptabel framkomlighet i historiska miljöer och används bland annat på trottoarer i Gamla Stan.

Det nedsänkta partiet vid Evert Taubes terrass har god framkomlighet med sin blandning av smågatsten och infälld betongsten med slät yta. Även asfaltsytor uppfyller kraven på god framkomlighet om de är hela och släta.

De flesta trapporna på Riddarholmen behöver kompletteras eller i vissa fall byggas om för att uppfylla gällande regler.

Gällande bestämmelser

Tillgänglighet är en viktig fråga för offentliga miljöer. Ett handikapp uppstår först när miljön är otillgänglig för den funktionshindrade. En miljö som är tillgänglig för funktionshindrade medför dessutom god tillgänglighet även för andra grupper.

I förordning 2001:526 slår regeringen fast att de statliga myndigheterna har ett speciellt ansvar för genomförandet av handikappolitiken. I "Riktlinjer för tillgänglighet, riv hindren" ges konkreta exempel på hur detta kan uppnås. Skriften gäller alla statliga myndigheter, riktlinjerna gäller både inom lokaler och beskriver krav på hur tillgängligheten till en byggnad ska uppfyllas. För åtgärder ansvarar myndigheten. En sammanfattning av kraven för den yttre miljön är:

- Att platser utformas så att de fungerar för personer med funktionshinder, dvs. att de är tillräckligt breda, med fast, halkfri och jämn beläggning och med liten lutning
- Att det finns tillgänglig gångväg mellan entréer, till byggnader, till angöringsplats, parkeringsplats, allmän gångväg och hållplats
- Att det finns angöringsplats samt tillräckligt antal reserverade parkeringsplatser för besökare med funktionshinder samt vid behov för arbetstagare, helst inom 10 m och högst inom 25 m gångavstånd från entrén
- Angöringsplats och parkeringsplats som är reserverad för personer med funktionshinder ska skyltas.
- Att det är möjligt att sitta inom synhåll för taxi, färdtjänst med mera och samtidigt vara skyddad mot väder och vind

I övrigt finns krav på entréernas utformning samt belysning och skyltning. Vegetation som används i anslutning till myndigheter ska inte vara allergiframkallande.

SFV:s tillgänglighetspolicy

Statens fastighetsverk har upprättat en tillgänglighetspolicy. I policyn, från 2003, står att de som förvaltare ska tillgodose kravet på tillgänglighet och samtidigt tillvarata kulturvärdena. Statens fastighetsverk ska verka för att personer med funktionshinder i ökad utsträckning ska kunna vistas inom deras besöksområde, att tillgänglighetsaspekterna hanteras vid ny- och ombyggnad samt samverka med brukare och handikapporganisationer.

Tillgänglighetsinventering

En tillgänglighetsinventering av yttre miljö på Riddarholmen är utförd 2007 av Bach arkitekter på uppdrag av Statens fastighetsverk. Syftet med inventeringen är att få ett underlag för en hög ambitionsnivå när det gäller att öka tillgängligheten för alla och samtidigt förstärka helhetsintrycket av den kulturhistoriska miljön.

Inventeringen visar på de tillgänglighetsproblem som idag finns på Riddarholmen. Trappor, höjdskillnader och markbeläggning är några saker som pekas ut som problematiska. Vissa av dessa problem bedöms som lätta att åtgärda medan andra kräver mer omfattande insatser eller är i princip omöjliga att undanröja.

Åtgärdsplan

Enligt förordningens direktiv åligger det myndigheten att ta ställning till vilka åtgärder som är mest angelägna och tidsmässigt ska prioriteras. I tillgänglighetsinventeringen föreslås att huvudstråk och fastighetsentréer prioriteras medan topografin varken kan eller bör åtgärdas. Man föreslår även ett samarbete med Handisam, myndigheten för handikappolitisk samordning, samt Bygg klokt samarbetsprojekt, i framtagandet av en åtgärdsplan.

En aspekt som är svår för Statens fastighetsverk att enkelt åtgärda är tillgänglighet från hållplatser. Särskilt viktig är tunnelbanestationen som ligger bra placerad nära Riddarholmen men har tydliga tillgänglighetsproblem. Tillgänglighet från busshållplatser i Riddarholmens närhet skulle kräva en samordning med Stockholms stad och SL för gemensamma åtgärder.

Arbeten utförda efter 1997

Sedan SFV övertog skötseln av de offentliga platserna har vissa arbeten utförts. En sammanställning av dessa visas i tabellen. Utöver det har visst underhåll utförts på trappor och murar under 2000-talet. Trappan upp till Birger Jarls torn är utförd efter 1997.

Utöver de fysiska arbetena har projektering utförts för markområdet kring Hebbes trappa och kajområdet från sydvästra hörnet av västra kajen fram till Wrangelska backen. Det sistnämnda har inte utförts eftersom bygglovets överklagats.

Dokumentation av utförda åtgärder samt inmätningar och andra bevarade handlingar finns i SFV:s arkiv.

Nummer	Årtal	Plats	Åtgärd
1.	1997	Evert Taubes terrass	Ny beläggning läggs i samma mönster som tidigare. Belysningsmaster bibehålls. Kommunen står för kostnaden
2.	1997-1998	Birger Jarls torg	Asfaltsytor rivs och ersätts med gat- respektive fältsten. P-platser flyttas från torget. Gatubelysning på höga master tas bort. Stockholmslyktan installeras runt kyrkan.
3.	1999	Södra kajen upprustas	Kommunen ansvarade för denna upprustning trots att deras engagemang på holmen upphört.
4.	2000	Riddarholmsbron	Informationstavla sätts upp, eventuellt även vid Hebbes trappa.
5.	2000	Bollplanen	Bollplan och stängsel rivs. Överklagas av föreningen Storkyrkopojkarna.
6.	2000	Wrangelska slänten	Kaukasisk vingnöt tas ner, förnygras med rotskott.
7.	2000	Södra kajen, Riddarkällaren	Två popplar tas bort
8.	2000	Norra kajen	14 m upprustas. Dokumentation finns i SFV:s arkiv
9.	2001	Västra kajen	150 m upprustas, Evert Taubes terrass lämnas utan åtgärd.
10.	2001	Terrass söder om Hebbeska huset	Kastanj tas bort och ersätts med ny kastanj.
11.	2001	Marken framför Riddarkällaren	Befintlig asfalt rivs och ersätts med befintlig sten, ca 20 m ² , och kinesisk sten för övrigt.
12.	2001	Birger Jarls torg, södra kajen och vid kammarrätten	Stockholmslyktan sätts upp, både på stolpe och som väggarmatur.
13.	2001?	Båtplatser vid norra Riddarholmskajen.	Elförsörjning till båtplatser förstärks.
14.	2002	Birger Jarls torg, utanför Rosenhaneska	Alm tas ner på grund av almsjuka.
15.	2003	Terrassen norr om Wrangelska	Ask tas ner på grund av dålig kondition
16.	2007	Entréyta vid Birger Jarls torn	Stensätts i samband med ombyggnation av huset.
17.	2008	Terrass söder om Hebbeska huset	Två äldre kastanjer byts mot nya. Komplettering av buskar.

Trafik

Fordonstrafik

Riddarholmen har bara trafik med ärenden, inklusive parkering, till holmen. Eftersom enda tillfarten till Riddarholmen är via Riddarholmsbron kommer all motorfordonstrafik den vägen. 1997 räknades till 2000 fordon per vardagsmedeldygn på bron. Någon färskare trafikräkning finns inte, men någon större ökning har troligen inte skett då ingen ny verksamhet har tillkommit på Riddarholmen. Riddarholmens egen trafik är mycket begränsad men stora delar av holmen kan ändå upplevas som trafikstörd på grund av buller från Centralbron.

Turistbusstrafik

Riddarholmen tar emot många turistbussar, särskilt sommartid. En räkning av bussar dagtid har gjorts under två sommardagar 2008. Sammanlagt kom över 150 turistbussar varav cirka en tredjedel var utrikesregistrerade.

Det går att urskilja tre avsikter med turistbussarnas besök. Utsikten över Riddarfjärden med både Stadshuset och Söders höjder i blickfånget är en fotopunkt för många Stockholmsrundturer. Bussarna vänder vid Wrangelska backen/Riddarholmshamnen och stannar till mycket kort vid Evert Taubes terrass.

Sommartid när Riddarholmskyrkan är öppen är den en viktig målpunkt för turisttrafik. Bussarna väntar utanför kyrkan, oftast på Birger Jarls torgs södra sida. Därmed döljer de delar av kyrkans fasad.

En tredje kategori av bussar medför inte turister utan använder Riddarholmen endast för uppställning under väntetid. De två skyltade bussplatser som finns på Norra Riddarholmshamnen är oftast upptagna. En del av de bussar som står vid Riddarholmskyrkan / Birger Jarls torg hör också till denna kategori.

En bild från Birger Jarls torg när endast en buss anlant.

Utsnitt ur Stockholms stads trafikräkning 1997. Trafikströmmarnas storlek visas i bredden på linjerna. Riddarholmsbronns 2000 fordonsrörelser syns knappt jämfört med de långt över 100 000 fordon som passerar på Centralbron.

Parkering

På Riddarholmen finns drygt 260 bilplatser och 3 särskilda handikapparkeringsplatser. De flesta bilplatserna finns nedanför Kammarrättens hus mot Mälardrottningen; handikappplatserna finns vid entréer.

227 platser finns för närvarande tillgängliga för allmänheten och boendeparkering. De allmänna platserna är avgiftsbelagda dygnet om och sköts av Stockholm Parkering. Övriga platser är förhryrda av verksamheter via Statens Fastighetsverk.

Lokalhyresgästerna har ett visst behov av p-platser för anställda. Den omfattande domstolsverksamheten kräver dessutom att det finns goda parkeringsmöjligheter för en allmänhet som inte är hemmahörande i Stockholm.

För bussar finns endast två skyltade platser. Övriga bussar ställer upp enligt eget gottfinnande. Mängden bussar som har parkerat, stannat tillfälligt och/eller varmkör upplevs ibland som besvärande av arbetande och besökare.

Kollektivtrafik

Det finns ingen kollektivtrafik på Riddarholmen men både tunnelbana och buss finns inom gångavstånd.

Från Gamla Stans tunnelbanestation är avståndet 400 meter till Evert Taubes terrass om man går via Munkbrohamnen. T-banegången mot Munkbrohamnen har trappor och är svårtillgänglig för funktionshindrade. För en väg utan trappor måste man gå en omväg på ett par hundra meter via Gamla Stan samt ta sig över en svår korsning med Munkbroleden.

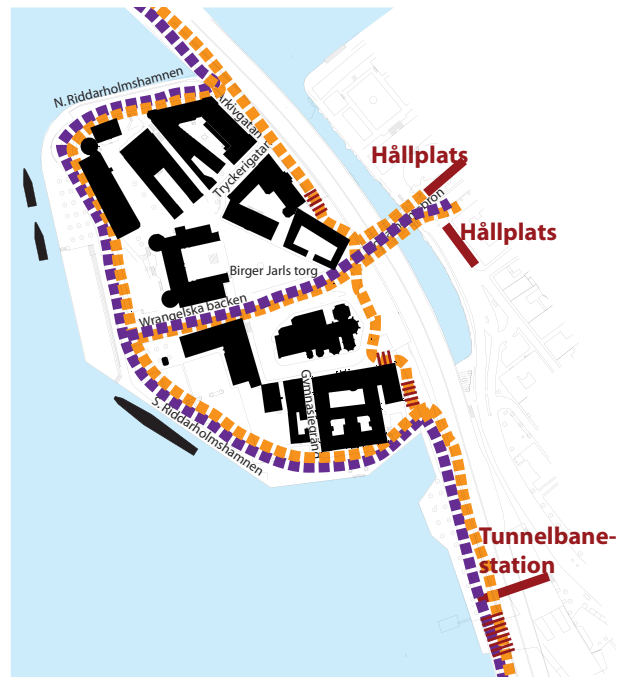
Busshållplatser för stombuss 3 och linjerna 53 och 59 finns vid Riddarhustorget 300 meter från Evert Taubes terrass. Hållplatsen för de södergående bussarna ligger tydligt och bekvämt i Riddarholmsbrons förlängning; hållplatsen för de norrgående ligger mer obekvämt och otydligt på andra sidan Munkbroleden.

Gång- och cykeltrafik

Gång- och cykeltrafiken utgörs både av folk med ärenden till Riddarholmen och de som bara passerar. Gångtrafiken rör sig såväl på egna stråk som med biltrafiken i blandtrafik eller på trottoarer bredvid den. Cyklisterna använder främst bilarnas körfält men har också möjlighet att använda den gemensamma gång- och cykelvägen.

Det nordsydliga gång- och cykelstråket längs järnvägen och Riddarholmen är en mycket gen väg mellan Södermalm och Tegelbacken för de som är bekanta med den. Stråket är dock otydligt med krokig väg och trappor, det störs av buller från järnväg och väg, och har trånga passager och lider av de bristfälliga entréerna till Riddarholmen. Gångtrafikanterna har flera trappor att passera, medan cyklisterna som kör runt holmen endast har en trappa vid tunnelbanestationen att bära cykeln i.

Stråket från Gamla stan och busshållplatserna mot Birger Jarls Torg och vidare till Evert Taubes terrass är mycket tydligt. Emellertid är Riddarholmsbron, trottoarerna och plats för gångtrafikanter vid trafikljusen för begränsade för att vara bekväma. Passagen över Riddarholmsbron och därmed även denna entré till Riddarholmen störs dessutom påtagligt av trafiken och dess buller. (För mer beskrivning av stråkens och entréernas kvaliteter och brister se Yttre miljö.)

Utdrag ur Stockholms stads baskarta med kollektivtrafikållplatser samt gång- och cykelstråk markerade.

Båttrafik

Två stycken turbåtar för chartertrafik har sin kajplats vid Norra Riddarholmskajen. Kajplats finns också för Mälardrottningen som ligger permanent placerad nedanför Kammarrättens hus.

Under vardagar april - maj och augusti - september trafikerar m/s Movitz sträckan Gamla Stan - Alviks Strand - Solna Strand och omvänt med två morgonturer och två kvällsturer. Trafiken sponsras av AP Fastigheter. Båten lägger till vid tunnelbanestationen eller vid Södra kajen på Riddarholmen. Enstaka andra båtar lägger till några gånger under året. Statens fastighetsverk har tillstånd enligt miljöbalken för den nuvarande omfattningen av anläggning.

En lodning av bottenprofiler har gjorts och visar att vattendjupet vid kaj varierar mellan 2 och 4 meter med det största djupet i söder, det vill säga närmast tunnelbanestationen.

Riddarholmshamnen med charterbåtarna till vänster, de två skyltade bussplatserna i mitten samt Mälardrottningen till höger.

Teknisk försörjning

Inventering av teknisk försörjning

En omfattande inventering har gjorts i den föregående inventeringsfasen av Rockstore Engineering AB. Hela ledningssystemet med vatten, avlopp, gas, el, tele och fiberoptik samt fjärrvärme och -kyla har gått igenom utifrån Stockholms Stads samlingskartor. Avvikelser i kartmaterialet jämfört med verkligheten har noterats.

Ledningsägare

Vatten- och spillvattenledningar: Stockholm Vatten AB

Dagvattenledningar: Huvudledningar och serviser från fastigheter ägs av Stockholm Vatten AB

Dagvattenbrunnar och ledningar fram till huvudledning ägs av Stockholms Trafikkontor

Elledningar: Fortum Distribution AB

Teleledningar: Telia Sonera AB

Fjärrvärme / Fjärrkyla: Fortum Värme AB

Fiberoptik: Stokab AB

Ledningsnät

Kartan på motstående sida är en bearbetning av samlingskartans ledningsnät redovisande vatten och avlopp respektive el, tele, fiberoptik och fjärrvärme.

Vatten kommer in via Riddarholmsbron. Spillvatten trycks under Centralbron från Arkivgatan på Riddarholmen till Riddarhuskajen. Dagvatten släpps till största delen ut i Riddarfjärden. El, tele och fiberoptik matas via Riddarholmsbron. Fjärrvärme och fjärrkyla går via sjöledning från Södermalm och ansluts vid parkeringen på Södra Riddarholmshamnen vid Västra Gymnasiehuset.

Tekniskt skick

Osäkerhet råder om VA-ledningarnas tekniska skick. Statens fastighetsverks förvaltningspersonal vittnar om ofta förekommande stopp och behov av rensning, pumpning med mera vilket medför att vattnet stängs av. Teknisk förvaltare på Stockholm Vatten AB, som är ledningsägare och ansvarar för drift och underhåll av VA-ledningssystemet, menar dock att trots att vissa ledningssträckor har hög ålder fungerar systemet bra. Skicket är likvärdigt med Stockholm Vattens övriga ledningar inom Stockholm enligt deras förvaltare. Vid ett eventuellt övertagande av ledningarna från Stockholm Vatten AB till Statens fastighetsverk bör samtliga självfallsledningar filmas för att slutgiltigt kunna konstatera ledningarnas skick.

Vatten

För vattenledningar har konstaterats att det flesta ventiler och brandposter blev utbytta 1986-87. I VA-sammanhang får det anses som ganska nytt med hög driftsäkerhet. Vidare kan konstateras att vattenledningarna ligger ganska grunt förlagt. Risken att vattnet fryser är liten, då det är kopplat som rundmatning med slingor, där vattnet rör sig en stor del av dygnet.

Vattenkapaciteten är god då vattnet är dimensionerat efter brandvatten med större dimensioner än nödvändigt för hushållsvatten och med en reserv för framtida verksamheter.

Spillvatten

Spillvattenledningarna har inte filmats vid den tidigare inventeringen. Vid ombyggnad av fastighet bör filmning av aktuell ledningssträcka utföras. Om det visar sig att berörd ledning har brister måste åtgärd vidtas. För att störa miljön så lite som möjligt förordas i första hand att man gör punktinsatser på det ställe där filmen har visat på brister. Om ledningen är i så dåligt skick att den måste läggas om, bör det göras med en metod som minimerar uppschaktning, typ infodring eller motsvarande.

Kapacitetsmässigt bör det inte vara problem då äldre ledningar normalt är av större dimension än dagens.

Dagvatten

Vad gäller dagvatten finns ingen rening av vatten från tak eller parkeringsytor. Osäkerhet finns till vilket system en del av stuprören är anslutna, dag- eller spillvatten.

Enligt Stockholm stads översiktsplan ligger Riddarholmen inom ett "Ekologiskt särskilt känsligt område". Åtgärd bör sättas in mot utsläpp från kopparkoppar och plåttak där zink och kadmium kräver rening. Samtliga dagvattenbrunnar som avvattnar hårdgjorda ytor bör passera en avskiljare innan vattnet släpps ut i Riddarfjärden, inte bara från parkeringsytor som är brukligt. Denna åtgärd bör göras på grund av all trafik som passerar på Centralbron.

Elledningar

På samlingskartorna finns gamla elledningar som är tagna ur drift redovisade. Ledningarna bör tas bort från kartorna så att materialet överensstämmer med verkligheten. Det kan också finnas nya ledningar som inte är redovisade på samlingskartorna. Kontakt bör alltid tas med Fortum beträffande elledningars förläggning.

Teleledningar

Redovisade teleledningar stämmer med verkligheten.

Fjärrvärme och fjärrkyla

Internt fjärrvärmenät, byggt av Statens fastighetsverk, finns redovisat på samlingskartorna.

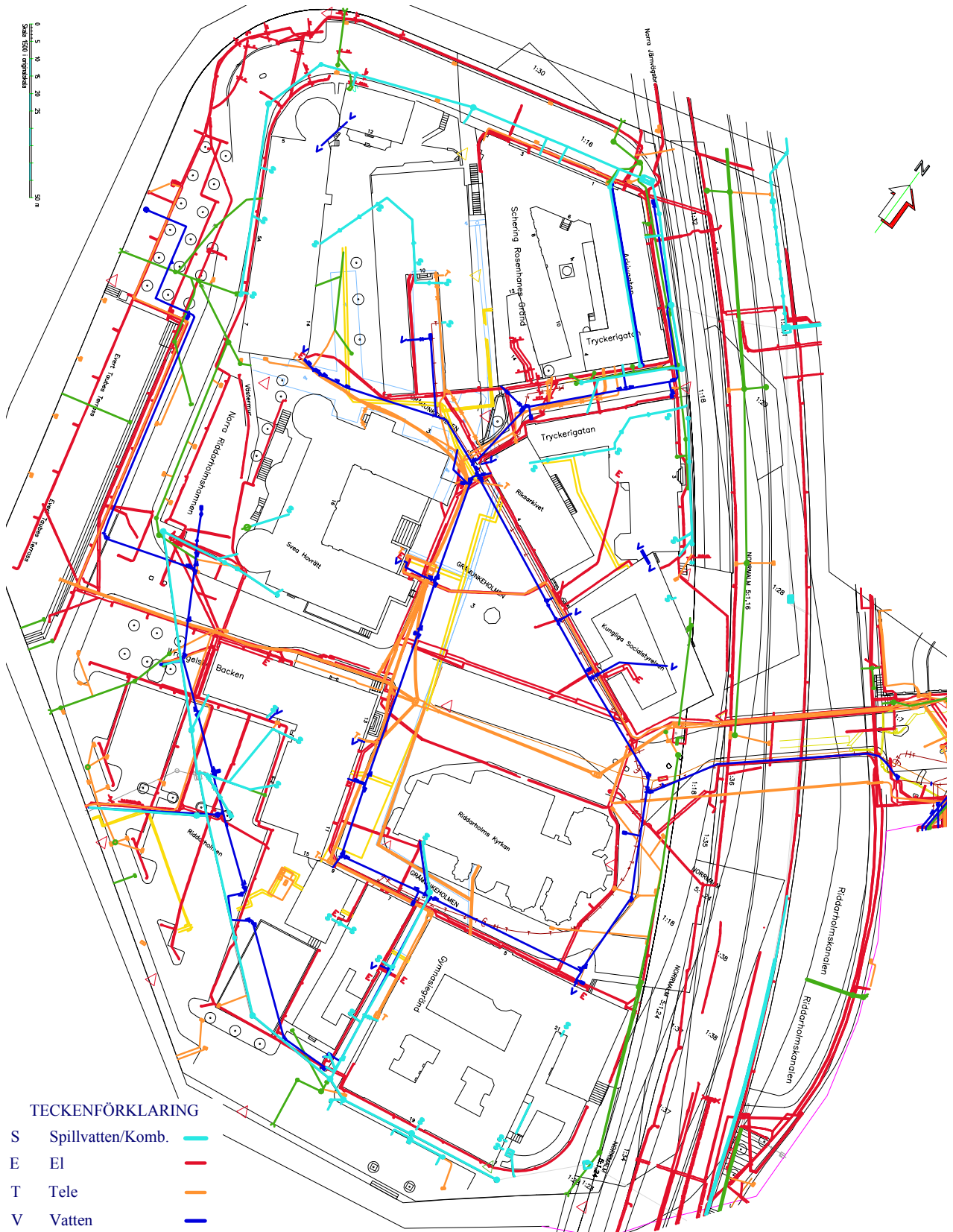
Arbeten med fjärrkyla till Riddarholmen är avslutat och är anslutet vid Västra Gymnasiehuset. Detta finns ännu inte redovisat på samlingskartor. Utredning pågår för ett lokalt köldbärarnät.

Fiberoptik

Finns redovisat på samlingskartorna.

Gasledningar

Det finns inga gasledningar som är i drift längre. Samlingskartorna redovisar ledningar som idag utgått.

TECKENFÖRKLARING

- S Spillvatten/Komb. —
- E El —
- T Tele —
- V Vatten —
- D Dagvatten —
- VK Värmekulvert —

Sammanställning ledningsplan från samlingskartorna.
 Rockstore Engineering december 2007. Grafisk bearbetning av White.

Kommande förändringar

Citybanan byggs under Riddarholmen och på botten av Söderström

Den planerade tunneln för Citybanan, främst byggandet av den, kommer att påverka Riddarholmen.

Bygge 2009 - 2014

Tunneln under Norrström och Riddarholmen byggs helt i berg via arbetstunnel från Stockholms central. Bergtäckningen är god under Riddarholmen men eftersom bebyggelsen på Riddarholmen har ett stort kulturhistoriskt värde kommer sprängningarna att utföras med stor försiktighet. Banverket som byggherre kommer före byggstart ha utfört inventering av närbelägna fastigheters grundläggning och analys av skaderisker samt kommer att göra besiktningar före och efter byggnadsarbeten. Vibrationsmätare monteras på byggnader för att fortlöpande registrera vibrationerna.

I Söderström byggs betongtunnel på sjöbotten. För att kunna bygga tunneln behövs arbetsområde både på Söder Mälardrottningen och Riddarholmen. Förberedelserna på södra sidan startade redan under försommaren 2008. Etableringen av arbetsområdet på Södra Riddarholmskajen har startat under hösten 2008. Under byggtiden kommer båtar att användas för byggtransporter.

Störningar i form av buller och vibrationer kommer att vara begränsade på Riddarholmen. Eftersom byggtrafiken inte kommer att gå över Riddarholmen kommer etableringen vara den största konsekvensen av bygget. 43 parkeringsplatser tas i anspråk av etableringen. Mälardrottningen och sommarcaféet kommer emellertid att kunna vara kvar. Båttrafiken sommartid till Solna strand kommer inte att kunna angöra vid tunnelbanestationen eller på södra Riddarholmskajen.

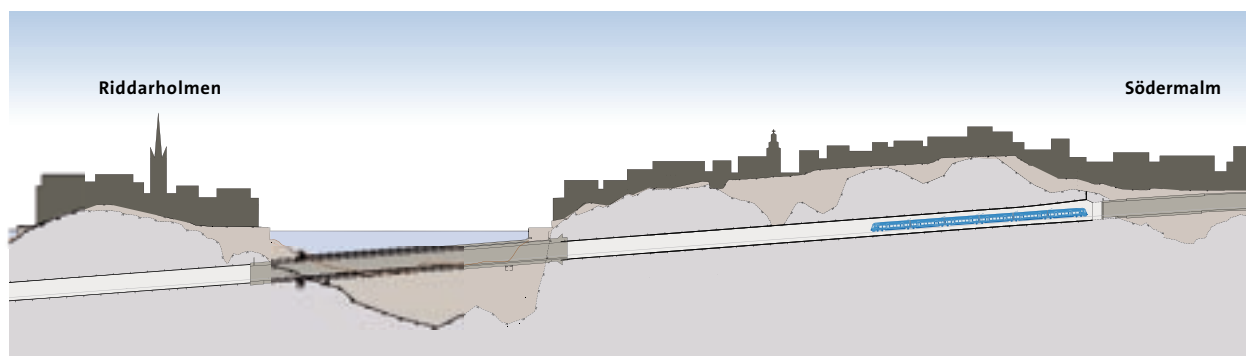
För allmänheten kommer den synligaste delen av Citybanebygget vara Söderströmtunneln. Från Söders höjder, längs gång- och cykelvägen på spårbron och från Riddarholmen kommer man att kunna följa arbetet. Med information vid byggplatsen kan byggandet av Citybanan göras intressant för allmänheten.

I drift från 2017

Nuvarande tidplan anger 2017 för driftstart. Det innebär att pendeltågen får egna spår i tunnel under stan och att spårtrafiken i Stockholm kan utvecklas på ett positivt sätt. För Riddarholmen innebär det att pendeltågen försvinner från nuvarande spår öster om ön och att dessa spår får en minskad trafik.

Tunneln under Riddarholmen innebär framtida begränsningar för ingrepp i underjorden. Det är främst i södra delen av Riddarholmen där tunneln ligger grunt som i grundläggning och byggande försvåras (se även under detaljplaner).

Till vänster visas etableringsområdet under byggtiden för Söderströms-tunneln. Nedan en sektion genom Riddarholmen, Söderström och Södermalm. Under södra Riddarholmen sker övergång från bergtunnel till betongtunnel på sjöbotten. Bilderna kommer från Banverket.

Omflyttningar i ämbetslokaler

Domstolsverket, som hyr större delen av Statens fastighetsverks kontorslokaler på Riddarholmen, anpassar sina lokaler successivt till nya och förändrade behov. För närvarande förs en diskussion inom Domstolsverket om större omflyttningar skulle kunna samla samhörande verksamheter som blivit utspridda, och samtidigt kunna få ett samutnyttjande av vissa lokaler och funktioner.

För Kammarrättens hus och Sparreska palatset har planeringen för en större ombyggnad påbörjats av Domstolsverket i samarbete med Fastighetsverket. En preliminär tidplan pekar mot 2009-2011 som ombyggnadstid.

Med ett eventuellt samutnyttjande inom Domstolsverkets lokaler effektiviseras lokalanvändningen och det är möjligt att några lokaler skulle kunna frigöras för andra verksamheter och hyresgäster.

Gamla Riksarkivet

Gamla Riksarkivet har i stort sett sin ursprungliga utformning från slutet av 1800-talet, med små förändringar. Byggnaden har mestadels stått tom sen Riksarkivet flyttat, först sin huvudfunktion 1968, och sen även den kvarvarande depån 1995. Byggnaden har kunnat användas för tillfälliga verksamheter som utställningar och filminspelning utan att några större ombyggnader har behövt göras.

En permanent ny verksamhet(-er) som kan öppna huset och ge det liv har sökts. Diskussioner har förts om såväl möjligheten att hyra ut till privata företag som möjligheten att inrymma publik verksamhet. Statens fastighetsverk har med AIX som arkitekt gjort programutredningar och inplaceringstester.

I skrivande stund finns en möjlig verksamhet i form av ett Barnkulturcentrum. Intressenterna utreder tillsammans med Statens fastighetsverk hur byggnaden skulle kunna disponeras, och vilka ombyggnader som behövs.

Gamla Riksarkivet är en större byggnad och en användning av hela byggnaden kommer att ge Riddarholmen både fler arbetande och besökare.

Gamla Riksarkivet till höger och Hessensteinska till vänster, Centralbron i förgrunden.

Vision, målsättningar och särskilda vårdkrav

Vision för Riddarholmen

Riddarholmens historia och dess strategiska läge mitt i staden gör ön ständigt intressant i förhållande till Stockholms utveckling. Stort intresse finns hos allmänhet, politiker, hyresgäster och besökare. Statens fastighetsverk står inför stora ombyggnads- och investeringsåtgärder. Idag står dessutom en av de större byggnaderna på holmen tom. Val av hyresgäst kommer att påverka öns framtida utveckling. Byggandet av Citybanan påverkar miljön under de närmaste fem åren. Återställandearbeten ger potential för förändring av den yttre miljön.

Sammantaget skapar förändringsplanerna ett behov av en sammanhållen vision för Riddarholmen. Visionen är att om tio år ska Riddarholmen kunna upplevas enligt nedanstående påståenden:

- Riddarholmen är, för sin kulturhistoria och miljö, ett lokalt, nationellt och internationellt känt och attraktivt besöksmål.
- Den historiska utvecklingen från medeltid till 2000-tal kan avläsas i verksamheter, yttre miljö och byggnader.
- Hyresgästerna känner att de har utvecklingspotential på ön och får bra service. Den befintliga ämbetsmannatraditionen har stärkts men också kompletterats med hyresgäster som har en, för besökare, mer öppen och tillgänglig verksamhet.
- De olika karaktärerna på stadsrummen kring torget, kajen och bergshöjden har stärkts.
- Den yttre miljön är välkomnande och tillgänglig. Holmen tillåter olika aktiviteter som utställningar, konserter, båttrafik, café etc. Nya verksamheter som bidrar till upplevelsen av Riddarholmens unika miljö har etablerats.
- Riddarholmen är som helhet fortsatt långsiktigt ekonomiskt bärkraftig.

Söndagsbesökare på väg över Riddarholmsbron.

Målsättningar

Övergripande mål

- Riddarholmen som landmärke och dess karaktär på håll med byggnader som kyrkan, Wrangelska palatset och Birger Jarls torn i fokus värnas.
- Riddarholmens offentliga stadsrum värnas som en för allmänheten tillgänglig del av staden.
- Riddarholmen stärks som besöksmål och ger sina besökare en kvalitativ upplevelse.
- Möjligheten att förstå den rika kulturmiljön ökas.
- Den allmänna tillgängligheten till Riddarholmen förbättras.
- Tillgängligheten för funktionshindrade ökas.
- Tryggheten för besökare och hyresgäster ökas.
- Den yttre miljön förbättras; slitna miljöer åtgärdas och vackrare kajmiljöer åstadkoms.
- Ämbetsstraditionen med hyresgäster och verksamheter som är betydelsebärande för holmens historia och karaktär värnas.
- Verksamheten på vattnet underlättas för båtar i linjetrafik och båtcharterverksamhet.

Administrativa och allmänna mål

- Tydliggöra ägande och förvaltningsansvar där oklarheter föreligger.
- Vårdprogram tas fram för de byggnader som saknar sådana.
- Översyn av principerna för byggnaders benämning, aktualiseras till exempel vid byte av hyresgäst.
- Initiativ tas till samarbete kring kommunikationsfrågor vad avser tillgänglighet, bussar, tunnelbana med mera. Samarbetet behöver också behandla utformningsfrågor kring trafikytor i närområdet.
- Initiativ tas till samarbete mellan de aktörer som förvaltar eller arbetar med kulturmiljöer och byggnader på och kring Riddarholmen.

Konkreta mål

- Förbättra entréförhållandena (de tre landentréerna men även entrén från sjösidan) vad gäller tex tillgänglighet, överblickbarhet, säkerhet och buller.
- Förbättra cykelvägar och promenadstråk bland annat utefter kajen och det nord-sydliga stråket.
- Förbättra faciliteterna för hyresgäster och besökare med ett servicecenter med åretrunt-café, infocenter, wc och eventuellt utrymme för återvinning med mera.
- Underlätta anordnandet av både mindre och större evenemang med flerfunktionella ytor och dockningsstationer för el, vatten med mera.
- Förbättra möbleringen av vistelseytor utomhus och underlätta anordnandet av utomhusutställningar
- Verka för levandegörande evenemang som Riddarholmsdagar samt se positivt på initiativ från guideföretag med flera vad avser till exempel tillträde till byggnader.
- Verka för att allmänheten kan få information om bygget av Citybanan i anslutning till etableringsområdet.
- Informationen förbättras med informations-skyltning vid samtliga entréer till holmen och ny informationsbroschyr.
- Se över trafikskyltning samt utreda möjligheten till gångfartsgata med avsikt att minska antalet skyltar.
- Göra översyn och komplettering av vegetation, särskilt träd och annan växtlighet som försvunnit utan att ha ersatts, med målet att bibehålla vegetationsmängden.
- Förbättra belysning ur tillgänglighets-, trygghets- samt estetisk aspekt. Ljussättningen samordnas med Stockholms stads.
- Se över trafik med turistbussar samt bilparkering (utreda parkeringsbehov, vändmöjligheter för bussar, möjlighet att samutnyttja parkeringsytor säsongvis med mera).
- Eventuella brister i den tekniska infrastrukturen åtgärdas och tillräcklig kapacitet för evenemang och någon ny verksamhet säkras.
- Dagvattenhanteringen förbättras så att vattnet tas om hand på miljömässigt hållbart sätt.

Särskilda vårdkrav

- Restaureringar och upprustningar ska föregås av dokumentation och kulturhistoriska förundersökningar.
- Huvudkaraktären på Riddarholmen är en hårdgjord, byggd stadsmiljö som underordnats öns givna topografi. Den karaktären ska bestå.
- Bergknallar som fortfarande finns synliga skyddas, så de inte skadas eller byggs för.
- Färgsättning av enskilda byggnader ska ske med utgångspunkt i byggnadens egna historia men även beakta inverkan på Riddarholmens helhetskaraktär.
- Alla byggda konstruktioner som terrasser, kajer, murar och trappor underhålls kontinuerligt och renoveras i första hand med traditionella material och metoder. Åtgärder i naturstensytor ska göras med samma sten och ytbehandling som befintlig sten. Om åtgärder och nya krav gör att icke traditionella material och metoder kan användas, görs tillägget tydligt och avläsbart. Slyppslag i alla stenkonstruktioner måste kontinuerligt tas bort.
- Stenlagda markytor underhålls med stor hänsyn till gamla stenläggningarnas karaktär. Gamla beläggningar som häststen bibehålls i möjligaste mån.
- Socklar och skulpturer i sten (Birger Jarl, Solbåten, Evert Taube) rengöres med trasa och svag tvållösning. Vård och underhåll utförs av stenkonserverator.
- Trädbeståndet i Riddarholmens inre har hög ålder och behöver kontinuerligt hållas under uppsikt och vårdas. Trädvård ska utföras av certifierade arborister. Om ett träd måste tas ner, ersätts det med ett nytt av företrädesvis samma art (undantaget alm).
- De yngre trädningarna av lind inom kajområdet vårdas. Om något träd skulle utgå, ersätts det ej.
- I slänten väster om Wrangelska palatset växer Kaukasisk vingnöt med kraftig självföryngring. Tillväxten måste hållas under uppsikt. Träden får inte bli för stora. Enstaka exemplar av olika ålder och i lämpliga lägen sparas. Successivt ersätts det största exemplaret med mindre för att undvika skador i stödmuren.
- Vid alla typer av markarbeten erfordras schakttillstånd från Länsstyrelsen före arbetets påbörjande. Arkeologisk kontrollant utses av Länsstyrelsen. Schakt kan skada både kulturhistoriska lager och rotzoner kring träd varför stor försiktighet ska iaktas vid schakt- och ledningsarbeten i mark.

Bakgrundsmaterial, objektsförteckning

Inventeringar i etapp 1

Underlag för Förvaltningsprogrammet har i första hand utgjorts av tidigare dokumentation / inventering av:

Historisk dokumentation, arkiv och källor, se även nästa sida

Riddarholmens utveckling 1270 - 1993, Catrine Arvidsson, 2007.

Planteringar på Riddarholmen, Catrine Arvidsson, 2007.

Objektsförteckning, Catrine Arvidsson, 2007.

Tillgänglighet för funktionshindrade och andra besökare

Tillgänglighetsinventering mark - Material, lutningar mm, Riddarholmen. 2007, Bach arkitekter AB.

Befintliga markförlagda system för VA/el/tele

Riddarholmen 2007 inventering av ledningar, Rockstore Engineering AB, januari 2008.

Ytterligare bakgrundsmaterial för Förvaltningsprogrammet

Baskarta, utsnitt Riddarholmen, Stockholms stadsbyggnadskontor 2008.

Riddarholmen genom historien

Johansson, Ingemar: Storstockholms bebyggelsehistoria. Gidlunds 1987.

Cornell, Jan med flera: Den svenska historien 1-10. Bonniers 1967.

Planer, bestämmelser och avtal

Skyddsföreskrifter för Riddarholmen, Kulturdepartementet bilaga 7 till regeringsbeslut 1993-06-10, nr 10.

Översiktsplan 1999 Stockholm, Stockholms stad, antagen 4 oktober 1999.

Beskrivning av järnvägens riksintressen, Banverket, Samhällsplaneringssektionen 2006-12-20.

Gällande planer och pågående planarbete finns redovisat på www.stockholm.se:

Stadsplan PI 2596 A, Stockholms stad 1942.

Stadsplan PI 4500, Stockholms stad 1956.

Planförslag Citybanan, TDp-2007-36070, Stockholms stad 2007.

Fastighetsförteckning till Järnvägsplan för Citybanan, Lantmäterimyndigheten i Stockholms kommun, 2008.

Information om evenemangsarrangerande med mera finns på www.stockholmtown.com.

Yttre miljö

Dokumentation SFV:s förvaltning av yttre miljö, PM, Christina Ohlsson, SFV, januari 2008.

Yttre Riddarholmen – upprustning, målbeskrivning – utkast, 1999, SFV.

Minnesanteckningar/protokoll från informationsmöte ang. Riddarholmens ytterområden, Målsättning och program, Christina Olsson, 1999-11-29.

Riddarholmen befintliga träd 1993, PM, Christina Olsson SFV, 2008.

Stenstadens gatumiljö, Råd och riktlinjer vid upprustning och förändring, 2000, Stockholms Stad, Gat- och fastighetskontoret.

Stockholm, en stad för alla, Riktlinjer för att skapa en tillgänglig och användbar utemiljö, 2001, Stockholms Stad, Gat- och fastighetskontoret.

Information om tillgänglighet finns på:

www.sfv.se

www.handisam.se

Trafik

Trafikräkningar finns redovisade på www.stockholm.se: Stockholms stads trafikräkning 1997.

Bussräkning på Riddarholmen, SFV 2008.

Lodning av bottenprofiler, Stockholm konsult.

Kommande förändringar

Dokumentation från seminarium om Riddarholmen, 2008-06-10, SFV.

Citybanan, informationsmaterial från www.banverket.se.

Källor för utredningen om Riddarholmens utveckling

använda av Catrine Arvidsson för den historiska dokumentationen

Tryckta källor

Bolin, Gunnar: Johan III:s högskola å Gråmunkeholmen 1576-1583. Sankt Eriks årsbok 1912. - 1912. -S. 1-62.

Bolin, Gunnar och Josephson, Ragnar: Stockholmsbilder från fem århundraden 1523 – 1923. 1923.

Sundberg, Halvar G. F. / Reuterskiöld, C. A.: Utredning rörande stadens rätt till Riddarholmen. Stadskollegiets utlåtande och memorial nr 55. Bihang. 1940.

Löfgren, Albert: Riddarholmen 1620-talet –1940. Tomtbildnings och stadsplanehistorisk utredning. Stockholm, 1940. -S. 349-425 + 3 vikta kartor. Samma volym som Sundberg/ Reuterskiöld.

Byggnadsstyrelsen: Riddarholmen. En idéplan : principiella riktlinjer för lokalanvändning och byggnadsåtgärder. - Stockholm : Kungl. Byggnadsstyrelsen, 1968.

Näsström, Gustaf : Brusewitz, Gunnar (teckningar): Kungliga Riddarholmen. - Stockholm : Norstedt, 1973. - 123 s. : ill. Dufwa, Arne, red: Stockholms tekniska historia. Trafik, broar, tunnelbanor, gator. Stockholms monografier utivna av Stockholms stad. 2.a uppl. 1986.

Tjerneld, Staffan: Stockholmsliv. Hur vi bott, arbetat och roat oss under 100 år. Del II, Riddarholmen. 1988.

Råberg, Marianne: Visioner och verklighet. Stockholmskartor från 1600-talet. Del I-II. 1992.

Ellehag, Claes: Palatsen i Stockholm under stormaktstiden. Signum 1998.

Ahnlund, Henrik: Johan Eberhard Carlberg. Stockholms stadsarkitekt 1727 – 1773. Stockholms monografier 49, 1984.

Hansson, Hans: Stockholms stadsmurar. - 2. uppl. - Stockholm : Stockholms kommunal-förvaltning, 1976. - 401 s. : ill., kartor. - (Monografier / utgivna av Stockholms stad; 18)

Vårdprogram för Wrangelska palatset. Statens fastighetsverk / Uhlin & Malm 1995.

Vårdprogram för Kammarrättens hus och Sparreska palatset. Statens fastighetsverk / Ahlsén & Lindström AB 1995.

Glase, Béatrice / Glase, Gösta: Gamla stan med slottet och Riddarholmen. - 5., rev. uppl. 2000.

Berggren, Jan: Alla tiders tull i stan. Historia och händelser kring Stockholms tullar. 2000.

Vårdprogram för Rosenhaneska palatset. Statens fastighetsverk / Södergruppen Arkitekter AB 2003.

Vårdprogram för Riddarholmskyrkan. Statens fastighetsverk / Erik Langlet och Anna Sundqvist 2005.

Vårdprogram för Gamla riksdagshuset / Hebbeska huset. Statens fastighetsverk 2000. Reviderat 2005.

Vårdprogram för Hessensteinska huset. Statens fastighetsverk / Alexandru Babos 2007.

Vårdprogram för Gamla auktionsverket. Statens fastighetsverk / Alexandru Babos 2007.

Otryckta källor

Statens fastighetsverk
Avtal, protokoll med flera handlingar

Arkiv för kartor, ritningar, bilder och handlingar

Antikvarisk Topografiska arkivet, ATA
Riddarholmen, handlingar och bilder

Gatukontorets arkiv, Tekniska nämndhuset
Ritningar från 1920
(Handlingar från 1960 finns svårtillgängliga)

Krigsarkivet
Äldre kartor

Lantmäterikontoret

Riksarkivet
Överintendentämbetet

Stadsbyggnadskontoret, Tekniska nämndhuset
Gaturregleringsavdelningen

Statens fastighetsverk
Ritningsarkivet
FO Regeringsbyggnader

Stockholms stadsarkiv
Gamla ritningssamlingen
Nya ritningssamlingen
Stadsarkitekternas arkiv
Stadsingenjörskontoret
Gatukontoret 1920 – 1959
Hamnkontoret
Gasverkets arkiv
Elverkets arkiv (ej tillgängligt 2007)

Stockholms stadsmuseum
Bildarkivet

Uppsala universitetsbibliotek
Kart och bildavdelningen (stängd hösten 2007)

Spårvägmuseet i Stockholm

Digitala hemsidor

Norstedts hemsida: Aborrfenan och blygäddan. Historia runt Norstedts hus på Riddarholmen.

Stockholms stadsmuseum: Stockholmskällan. Teckningar, målningar och fotografier.

Objektsförteckning

Objektsförteckningen är sammanställd 2007 av Catrine Arvidsson vid genomgång av arkiv och källor.

Obj.nr.	Benämning	Tidigare funktion	Byggnadstid	Om och -tillbyggn.	Arkitekter	Skyddsföreskrifter	Vård-progr.	Hyresgäst och användning 2007
AB 1	Gator, kajer					1993 för hela Riddarholmen		Göta Kanal Charter Stockholm AB Albony, Mälardrottningen Hotell & Restaurang AB Café Riddarholmen Stockholm Parkering AB
AB 2	Wrangelska palatset	Privatpalats, Kungshuset, olika statliga myndigheter	Tornet o.1530, Stenhus o.1630/ palatset 1650-tal	1697, 1756, e. 1803, 1947, 2002-04	N. Tessin d.ä. C Härleman, C J Cronstedt, C C Gjörwell, F Blom, H T Holmberg befintlig A Heymowski	SBM 1935 förnyat 1989	2005	Domstolsverket/ Svea Hovrätt
AB 3	Kammarrätts hus		1804	1973-74	F Blom och C F Bouck, Uhlin & Malm	SBM	1995	Domstolsverket/Kammarrätten
AB 4	Sparreska palatset	Palats, Kungl. Maj:ts kansli, barnbördshus, Amiralitetskollegium, statlig administration	1630-talet	1770-talet, 1800-talets slut, 1948-50, 1973-74	Ev. N. Tessin d.ä. Erik Fant, renov. Uhlin & Malm	SBM 1935, förnyat 1965	1995	Domstolsverket/Kammarrätten
AB 5:1	Riksarkivet	Riksarkiv	1887-90		Axel Nyström	SBM		Saknar hyresgäst
AB 5:2	Stenbockska palatset	Privatpalats, Kommerskollegium, Riksarkiv,	1645	1660-70-tal, o. 1700, 1740-tal, 1772, o. 1850, 1970	Okänd, N. Tessin d.ä., C. Härleman,	SBM	2007	Domstolsverket / Regeringsrätten
AB 10	Rosenhaneska palatset	Palats, Kanslikollegium, Frimuraer Orden, Krigshögskolan, Generalstaben, Svea Hovrätt	1652-56	1780-tal, 1855, 1897, 1908, 1928, 1999-2001	N. Tessin d.ä. okänd 1700-tal A W Fagerström, Uhlin & Malm, Södergruppen Arkitektkont. AB	SBM 1935/ 1994	2003	Domstolsverket / Svea Hovrätt
AB 25	Gamla Riksdagshuset Hebbeska huset	Kloster, gymnasium, barnhus, tukthus, privatpalats, Krigskollegium, Rikets ständers riksgäldskontor, tvåkammarriksdag, ämbetsbyggnad.	1200-talets senare del	I etapper fram till 1620-talet. Palats 1680-tal. Riksdag 1860-tal. Nuv. 1906, 1996-98	Franciscanerorden, 1600-tal okänd, J F Åbom, Aron Johansson Håkan Langseth Arkitektkontor AB	SBM 1989	2000, rev. 2005	Ciric Dragan: Riddarkällaren Kammarkollegiet Domstolsverket: Högsta Domstolen/ Regeringsrätten/ Kammarrätten Sparsam
AB 35	Hessensteinska huset	Palats, Casselska kansliet, bostad, stadens kontorshus, Riksgäldskontor, Socialstyrelsen	1603/ 1630- o 40-tal	1740- 70-tal, 1820- 50- 80-tal, 1913, befintlig 1983- 84	1600-tal okänd, C Härleman, Erik Fant	SBM 1935	1996/ rev. 2007	Domstolsverket / Svea Hovrätt Kammarkollegiet
AB 76	Skyddsrumsanlägg.	Magasin	1939					Domstolsverket/Svea Hovrätt
AB 81:1	Ostra Gymnasiehuset	Kloster, skola, privatpalats, kyrkoherdebostad, finska församlingen, gymnasium	1200-talets slut, 1640-t, 1758, 1814, 1846-54 1948	1640, ? 1821, 1846- 54,	? J. F. Åbom	SBM 1993		Domstolsverket / Svea Hovrätt Tomas Engblom Arkitekter
AB 81:2	Västra Gymnasiehuset	Fatbur, gymnasium, flickskola, handelsskola,		1807, 1846-54, ?	1854, 1948	J. F. Åbom	SBM 1993	Vikingsun AB Marknadsdomstolen
AB 81:3	Gymnasiehusen/ motionslokal							Domstolsverket / Svea Hovrätt Domstolsverket/Regeringsrätten + Kammarrätten Kammarkollegiet
AB 86:1	Kv. Västertorn, huvudbyggnad	Bostad, General-assistanskontoret, Riksgäldskontoret Pantlånkontor/ Auktionsverk Kammarkollegiet, Socialstyrelsen m.fl. myndigheter	o. 1750	1774-75, 1805-07, 1832, 1863, 1951-53 2000	C Härleman/ E Palmstedt E Kessler, H von der Burg P W Palmroth C C Gjörwell A L Hedin C Johansson Byggnadskonst	SBM 1965 förnyat 1989	2007	Bostadslägenhet Rederiaktiebolaget Göta Kanal / Sthlm Charter Kammarkollegiet Statens fastighetsverks lokal Upplev Mer
AB 86:2	Kv. Västertorn, Överkommissariens hus	Bostadshus, magasin och arkiv för AB 86:1, Sthlms stadsarkiv	o. 1750		C Härleman, E Kessler, E Palmstedt C G Gjörwell, Bach Arkitekter	SBM 1965, förnyat 1989		Justitiekanslern
AB 86:3	Birger Jarls torn	Förvarstorn, magasin, Arkiv.	1527-29	1589-90, o. 1750, 1891, 1956, 2005	C Härleman, E Palmstedt C Johansson, Bach Arkitekter	SBM 1965, förnyat 1989		Justitiekanslern
AB 86:4	Kv Västertorn, panncentral	Värmecentral, magasin, soprum	1943					
AB 311	Riddarholmskyrkan	Klosterkyrka Kunglig begravningskyrka Församlingskyrka	1200-talets slut	I etapper fram till 1660-talet, Omfattande restaurering 1811-17 1838-40 1914-22	Franciscanerorden, Jean de la Vallée, Tessin d.ä. och d.y., A Nyström, C.G.Blom C-son, Scholander, E.A. Jacobsson, G. Lindgren m.fl.	SBM	1999, rev. 2007	Museum

Riksantikvarieämbetets yttrande

Riksantikvarieämbetet

YTTRANDE

1 (1)

Samhällsavdelningen
Kulturminnen

2008-11-12
Ert datum: 2007-12-17

Dnr: 311-3933-2008
Er ref: 224-9633/07

STATENS FASTIGHETSVERK	
SKITSE 220	OMR 2545/07
Dnr. 2008 -11- 18	
OBJEKT AB1.	
ANSÖKANSGÄRE <i>Torsten Hammar</i>	

Statens Fastighetsverk
Box 2263
103 16 STOCKHOLM

Kopia Helena Hanes

Förvaltningsprogram för Riddarholmen, Stockholm

Sammanfattning

"Riddarholmen förvaltningsprogram" utgör en god grund för byggnadsminnets framtida långsiktiga bevarande och förvaltning.

Ärendet

Statens fastighetsverk (SFV) har insänt det rubricerade vård- /förvaltningsprogrammet med begäran om Riksantikvarieämbetets (RAÄ) yttrande.

Bakgrund

Enligt *Överenskommelse om samverkan mellan SFV och RAÄ* (2001-10-17) skall RAÄ ifråga om vårdprogram för statliga byggnadsminnen yttra sig över värdebeskrivningen och vid behov över den föreslagna inriktningen för byggnadsminnets användning, utveckling och eventuella forskningsåtgärder. Vid samråd den 2 september 2008 har RAÄ lämnat synpunkter som har beaktats.

Synpunkter på förslaget

RAÄ anser att programmet håller hög kvalitet och att det beskriver anläggningens kulturhistoriska värden och de speciella krav och hänsyn som därmed är relevanta. Riddarholmens historik och nuläge är väl beskrivna med illustrationer från arkiv och nya dokument vilket möjliggör analys av byggnadsminnet inför ändrade funktionsbehov. RAÄ emotser ett exemplar av ett fastställt program för arkivering.

RAÄ tar med detta yttrande inte ställning till föreslagna ändringar, utan dessa får på sedvanligt sätt prövas i de fall de är tillståndspliktiga.

Detta yttrande har beslutats av enhetschefen Margareta Gavatin efter föredragning av arkitekten Oiva Isola.

Margareta Gavatin

Oiva Isola

Kopia:
Länsstyrelsen i Stockholms län, Kulturmiljö, Box 220 67, 104 22 Stockholm
Stockholms kommun, Stadsbyggnadskontoret, Box 8314, 104 20 Stockholm
Stockholms stadsmuseum, Box 150 25, 104 65 Stockholm

Riksantikvarieämbetet
Box 5405
114 84 Stockholm
Besöksadress: Storgatan 41

Tel 08 - 5191 8000
Fax 08 - 660 72 84
E-post rikaant@raa.se
Hemsida www.raa.se

Org nr 202100 - 1090
Pångiro 59994-4
Barkgöro 5052-3620

Tradition i utveckling. Vi har många kulturhistoriskt värdefulla byggnader och miljöer i vårt land. De är en del av vår gemensamma historia och framtid.

Statens fastighetsverk vill göra svenska folket stolt över statens egendomar, våra nationalbyggnader och fria marker; slott och kungsgårdar, teatrar, museer, ambassader och en sjundedel av Sveriges mark. Vi äger allt detta tillsammans och SFV:s uppgift är att förvalta det på bästa sätt.

Vi ska också se till att bevara byggnadernas själ och karaktär, men samtidigt anpassa dem efter dagens behov och användning – till nytta och glädje för både hyresgäst och allmänhet. Lika viktigt som att förmedla historien bakom dagens byggnader är att skapa ny byggnadshistoria för morgondagen. På uppdrag av Sveriges regering driver vi därför även nya byggprojekt som på olika sätt representerar vårt land.

SFV förvaltar också statens skog och mark. Det gör vi på ett långsiktigt hållbart sätt, så att biologisk mångfald bevaras och renbetesland kan brukas även i framtiden.